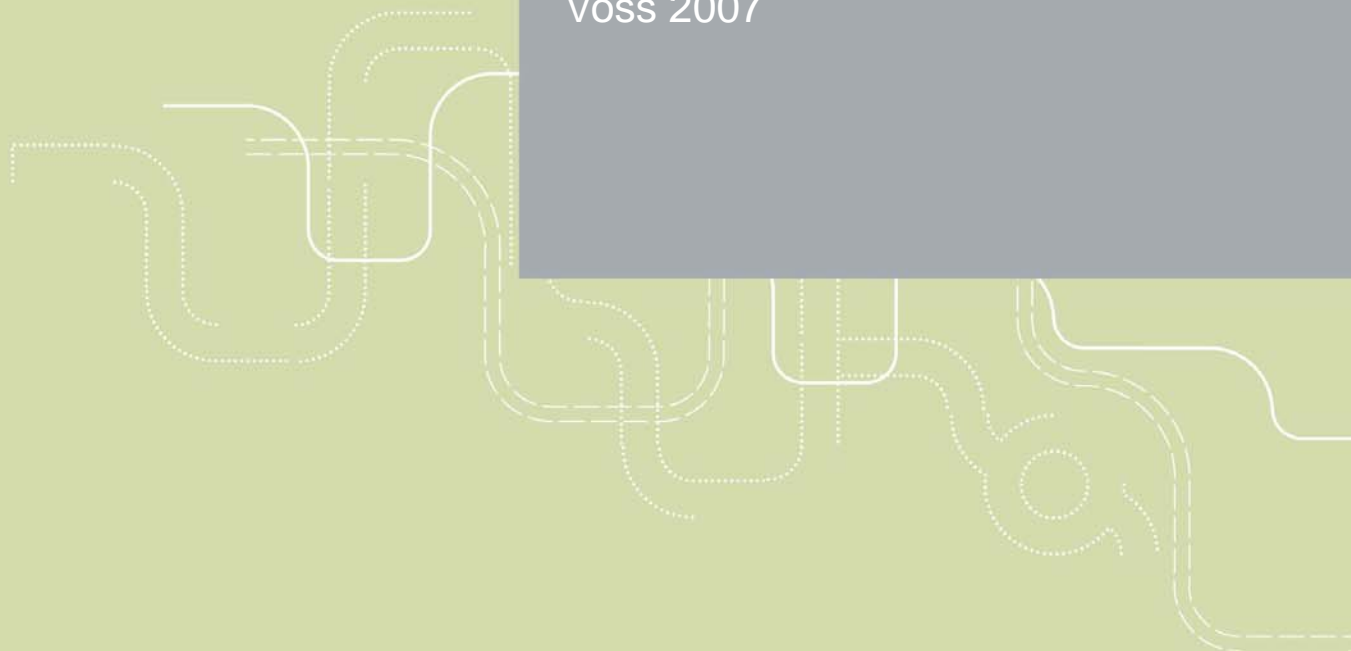

Eivind Farstad
Petter Dybedal
TØI rapport 950/2008

tøi Transportøkonomisk institutt
Stiftelsen Norsk senter for samferdselsforskning

Økonomiske virkninger av reiseliv i Voss 2007

Økonomiske virkninger av reiseliv i Voss 2007

Eivind Farstad og Petter Dybedal

Transportøkonomisk institutt (TØI) har opphavsrett til hele rapporten og dens enkelte deler. Innholdet kan brukes som underlagsmateriale. Når rapporten siteres eller omtales, skal TØI oppgis som kilde med navn og rapportnummer. Rapporten kan ikke endres. Ved eventuell annen bruk må forhåndssamtykke fra TØI innhentes. For øvrig gjelder [åndsverklovens](#) bestemmelser.

Tittel: Økonomiske virkninger av reiseliv i Voss 2007

Forfatter(e): Eivind Farstad; Petter Dybedal

TØI rapport 950/2008

Oslo, 2008-05

45 sider

ISBN

Papirversjon

ISBN 978-82-480-0865-1 Elektronisk versjon

ISSN 0808-1190

Finansieringskilde:

Destinasjon Voss

Prosjekt: 3395 Økonomisk betydning av reiseliv i Voss kommune 2007

Prosjektleder: Eivind Farstad

Kvalitetsansvarlig: Jon Martin Denstadli

Emneord:

Reiseliv; økonomiske ringvirkninger; omsetning; turisme; forbruk; fritidsboliger; sysselsetting; Voss

Sammendrag:

I Voss kommune var det i 2007 ca. 1,1 millioner turistovernattinger, hvorav 456 000 var i kommersielle foretak ("varme senger") og resten i fritidsboliger eller privat overnatting ("kalde senger"). Det er beregnet et samlet turistkonsum på 711 mill. kroner (eksklusive merverdiavgift). Direkte og indirekte produksjonsvirkninger (se sammendrag for definisjon) er beregnet til drøye 625 mill. kr, og direkte og indirekte sysselsatte turismen om lag 1160 personer av en samlet sysselsetting på 6342 personer (18 %). Disse tallene inkluderer ikke utenbygds sesongarbeidere i kommunen. Bygging og salg av fritidsboliger gir i tillegg betydelige inntekter i form av tomtesalg, utbygging og fritidsboligsalg. Dette utgjør ca. 350 millioner per år i Voss, herav ca 240 mill. kr til lokale aktører. Rapporten finnes kun i elektronisk format.

Title: Economic impact of tourism in Voss, Norway, in 2007

Author(s): Eivind Farstad; Petter Dybedal

TØI report 950/2008

Oslo: 2008-05

45 pages

ISBN

Paper version

ISBN 978-82-480-0865-1 Electronic version

ISSN 0808-1190

Financed by:

Destination Voss, Norway

Project: 3395 Economic significance of tourism in Voss county, Norway, in 2007

Project manager: Eivind Farstad

Quality manager: Jon Martin Denstadli

Key words:

Tourism; economic impact; expenditure; resort; holiday travel; employment; second homes; Voss; Norway

Summary:

The municipality of Voss is a mountain resort area for winter tourism as well as a well-known venue for various festivals and sports/recreational events. It is also a stop-over location for bus groups and cars en route between Bergen and Oslo and the fjords. There was an estimated 1.1 million guest-nights in Voss in 2007, of which 456,000 in commercial beds. Tourism generated an estimated turnover of NOK 711 million (excl. VAT) in Voss in 2007. The direct and indirect tourism-based gross production value is estimated to NOK 625 million. 1160 jobs, of a total of 6342 within the municipality (18%), are estimated to be directly or indirectly related to tourism. Non-residential seasonal workers are not included in these figures. In addition, tourism-generated activity in Voss includes a comprehensive development of second homes/vacation units. Annual local incomes from real estate sales, construction services, property sales profit, etc. related to new second homes are estimated to be NOK 350 mill. in Voss, of which NOK 240 mill. are retained locally. This report is available only in electronic version.

Language of report: Norwegian

Rapporten kan bestilles fra:
Transportøkonomisk institutt, Biblioteket
Gaustadalleen 21, 0349 Oslo
Telefon 22 57 38 00 - www.toi.no

The report can be ordered from:
Institute of Transport Economics, The library
Gaustadalleen 21, NO 0349 Oslo, Norway
Telephone +47 22 57 38 00 - www.toi.no

Forord

I de senere år har TØI gjennomført ringvirkningsanalyser av reiseliv for en rekke fylker/regioner og også på kommunenivå. Siktemålet i disse analysene har vært å bestemme omfanget av overnattinger innen de aktuelle geografiske områder, og å beregne hva turisttrafikken avstedkommer av omsetning, direkte og indirekte produksjonsvirkninger og sysselsetting.

I 2007 ble det gjennomført en slik analyse for Hol og Hemsedal kommuner. Blant annet på bakgrunn av denne analysen er det fra Destinasjon Voss tatt initiativ til å gjøre tilsvarende analyse for Voss kommune.

Analysen for Voss kommune har i langt større grad enn tilfellet var for de fylkesvise analysene basert seg på en såkalt bottom-up tilnærming, slik det også var gjort i analysen for Hol og Hemsedal. Det vil si at vi i stor grad har basert oss på lokale data om overnattingstilbud, trafikkomfang og omsetning. Vi vil i denne sammenheng rette en takk til Destinasjon Voss, samt en rekke næringsutøvere, kommuneansatte og andre som velvillig har bidratt med informasjon.

Initiativtager og oppdragsgiver for denne analysen har vært Destinasjon Voss ved prosjektleder Even Rokne. Det har i prosjektperioden vært avholdt et møte mellom oppdragsgiver og TØIs forskningsleder, og det har også vært framlagt en presentasjon av foreløpige resultater for næringsliv og offentlig sektor i Voss.

Rapporten er skrevet av forsker Eivind Farstad og forskningsleder Petter Dybedal. Førstnevnte har vært TØIs prosjektleder. Avdelingsleder Jon Martin Denstadli har kvalitetssikret rapporten og Tove Ekstrøm har stått for behandling av tekst og tabeller og tilrettelagt rapporten for publisering.

Oslo, mai 2008
Transportøkonomisk institutt

Lasse Fridstrøm
instituttssjef

Jon Martin Denstadli
avdelingsleder

Innhold

Sammendrag

1	Innledning.....	1
1.1	Bakgrunn og formål	1
1.2	Hovedmål med prosjektet	1
1.3	Hva turismen omfatter – begreper og avgrensninger.....	2
2	Overnattingstilbud og statistikkgrunnlag	6
2.1	Varme og kalde senger	6
2.2	Variierende statistikkgrunnlag	6
3	Turistenes overnattinger i Voss	9
3.1	Overnattingsstatistikk kommersielle virksomheter	9
3.2	Utleie og bruk av fritidsboliger.....	11
3.3	Overnattinger hos slekt og venner	14
3.4	Oppsummering turistovernattinger i Voss.....	14
4	Turistenes forbruk - innledning	15
4.1	Hovedtrekk i metode.....	15
4.2	Hovedtrekk i beregningsgrunnlag og forutsetninger	16
5	Turistrelatert omsetning i Voss	20
5.1	Losjiomsetning.....	20
5.2	Omsetning servering og annen omsetning utenom losji.....	21
5.3	Omsetning i handelsnæringen (detaljhandel)	24
5.4	Omsetning transport.....	28
5.5	Omsetning knyttet til aktiviteter og opplevelser.....	28
5.6	Omsetning tilknyttet bruk av fritidsboliger	30
5.7	Oppsummering turistrelatert omsetning i Voss i 2007	31
6	Direkte og indirekte virkninger.....	32
6.1	Produksjonsvirkninger	32
6.2	Samlede produksjonsvirkninger i Voss	32
6.3	Sysselsetting	33
7	Økonomiske effekter av bygging av nye fritidsboliger	38
7.1	Måling av økonomiske effekter	38
7.2	Utbyggingsplaner i Voss.....	39
7.3	Datagrunnlag fra salgsannonser på internett.....	40
7.4	Beregning av omsetningsverdi per år	41

Sammendrag:

Økonomiske virkninger av reiseliv i Voss 2007

Hovedmål med prosjektet

Utgangspunktet for prosjektet er å gi mest mulig presise anslag for året 2007 på omfanget av turistbesøk, og hva turismen betyr i form av omsetning og sysselsetting i kommunen.

Hva rapporten omfatter

Hovedfokus i denne rapporten er omfanget av salg av varer og tjenester til turister. Dette omfatter besøkende både i kommersielle overnattingsanlegg, besøkende i privateide fritidsboliger og besøkende hos slekt og venner. Dessuten omfatter turistbegrepet dagsbesøkende til kommunen samt gjennomreisende som gjør stopp i kommunen.

Beregningsgrunnlaget er innsamlede data om overnatting og omsetning i de ulike bedriftene som betjener turister i kommunen.

I noen tilfeller har det vært vanskelig å skille ut hvor mye som er turistforbruk og hvor mye som er lokalbefolkningens eget forbruk, dette innebærer følgende:

- Rapportens tall for omsetningen i detaljhandelen omfatter ikke bare tilreisendes forbruk, men inkluderer forbruket til sesongarbeidere og andre sysselsatte som ikke har fast bopel i kommunen.
- Serveringsomsetning, skiheisomsetning osv omfatter hele omsetningen, inkludert salg til personer bosatt fast eller midlertidig i kommunen.
- All losjioomsetning er antatt å gjelde personer som kan karakteriseres som turister.

Alle tall er eksklusive merverdiavgift.

Overnattingstilbudet i Voss

Antallet kommersielle senger i Voss kommune er beregnet til 3 100 per 1. januar 2008. Hotellsenger utgjør 1 070 senger, ca 590 er senger i leiligheter og fjellstuer med servering, og de øvrige drøyt 1 450 sengene er selvhusholdssenger. I dette antallet er ikke kommersielle senger i hytter utleid på åremål tatt med.

Totalt sett er det ca 2 580 fritidsboliger i Voss, inkludert selveide ferieleiligheter. Dette tallet omfatter ca 340 fritidsboliger spesielt bygget for utleie og/eller som

firmahytter i Voss, ca 40 private enheter utenom dette som brukes som utleieobjekter, og knapt 2 240 fritidsboliger som anvendes av eier.

Kommersielle turistovernattinger i Voss

Det ble av SSB i 2007 registrert i alt ca 225 000 overnattinger, herav knapt 170 000 hotellovernattinger og snaue 42 300 innen camping (utenom hytter). I følge våre beregninger er antallet kommersielle overnattinger imidlertid langt høyere (456 000), fordi en del overnatting innen hyttegrend og leilighetsanlegg, fjellstuer og gårdshus og lignende ikke har blitt registrert i overnatningsstatistikken.

Tabell A Overnattinger i kommersielle virksomheter i Voss i 2007

Voss kommune	I alt	Nord- menn	Utlendinger	Vinter (nov-mai)	Sommer (juni-aug)	Høst (sept-okt)
Hotell/pensjonat	169 742	91 896	77 846	64 207	82 004	23 531
Hyttegrend og leilighetsanlegg, fjellstuer og gårdshus og lignende	244 000					
Sesongcamping	19 013			8 081	8 678	2 254
Telt/Vogn	14 587			4 528	9 876	183
Bobil	8 659			3 529	5 022	108
Sum camping	42 259			16 138	23 576	2 545
Totalt	456 000					

TØI rapport 950/2008

Utlendinger står for ca 46 prosent av hotellovernattingene og 39 prosent av hyttegrend- og campingovernattingene som er registrert hos SSB.

Samlet antall overnattinger

I tabellen nedenfor er det vist antallet beregnede overnattinger innen de ulike segmenter, og hvilke forutsetninger som er lagt til grunn for beregningene.

Tabell B Samlet antall turistovernattinger i Voss 2007

Overnattningsform	Beregningsgrunnlag/forutsetninger	Antall overnattinger
Sum kommersiell overnatting	SSB statistikk + TØIs beregninger	456 000
Utleie av hytter bygd for utleie privat, leid ut som firmahytter	Antatt 180 enheter, 140 bruksdøgn, 6 personer per bruksdøgn	151 000
Utleie hytter og leiligheter bygd for privat utleie, ikke firmahytter	Antatt 200 enheter, 70 bruksdøgn, 5 personer per døgn	70 000
Egenbruk private hytter/leiligheter	Basert på undersøkelse i Hol 2002 (For Voss gjelder det 1 835 enheter med 150 overnattinger i hver enhet.)	277 000
Privat utleie ellers (lokaler m. m.)	Ca 70 enheter/rom, 5 uker per år, 5 personer per enhet	13 000
Besøk hos slekt og venner	Anslag på 6,5 gjesteovernattinger per innbygger	90 000
Totalt		1 060 000

TØI rapport 950/2008

De foreliggende beregninger av overnattinger i Voss i 2007 gir et samlet antall overnattinger på 1,06 millioner i 2007. (For å få en mest mulig korrekt beregning av totale overnattinger burde det strengt tatt vært gjennomført en separat undersøkelse av bruken av alle private hytter og leiligheter samt antallet og bruken av åremålshytter/leiligheter, men det har ikke vært mulig innen prosjektets rammer.)

Turistrelatert omsetning i Voss

Losjijomsetning

Samlet losjijomsetning i Voss for 2007 er beregnet til ca 148 millioner kroner. Dette fordeler seg på de ulike overnattingsformer slik:

Tabell C Samlet omsetning losji i Voss i 2007

	Beregningsgrunnlag/forutsetninger	Millioner kroner
Hoteller og andre bedrifter i hotellstatistikken	440 kr per overnatting (SSB hotellstatistikk)	74,7
Kommersielle leilighets- og hytteanlegg, fjellstuer og gårder med servering	275 kr per overnatting beregnet ut fra estimert omsetning og antall overnattinger	14,0
Turisthytter ("hyttegrender"), gårder, leiligheter og husrom med selvhushold	210 kr per overnatting beregnet ut fra estimert omsetning og antall overnattinger	23,5
Camping (utenom hyttegrender)	Antatt 100 kr per overnatting	4,2
Utleie av hytter, leiligheter og hus for utleie (vesentlig firmahytter og annen åremålsleie)	Antatt 100 000 kr årlig leie for firmahytter, 60 000 for øvrige utleiehytter	30,0
Annen utleie av felleslokaler, klubbhus/hytter og liknende	Antatt 70 enheter med til sammen 350 utleieuker á 4 000 kroner per uke.	1,4
Total losjirelatert omsetning		147,8

TØI rapport 950/2008

Omsetning servering

Omservering knyttet til servering og annet er beregnet til å ca 160 millioner kroner i 2007 som vist i tabell D:

Tabell D: Omsetning innen servering og "annet" i Voss 2007. Eksklusive merverdiavgift

Kategori	Millioner kroner
9 bedrifter i hotellstatistikken	75,3
10 overnattingsforetak med servering	7,5
30 foretak med overnatting som selvhushold	12,9
Andre restauranter/kafeer, selskapslokaler og liknende	64,4
Sum	160,1

TØI rapport 950/2008

Tallmaterialet er dels hentet fra omsetningsoppgaver for foretakene for 2006 justert opp for 2007 priser, og dels er materialet framkommet ved direkte kontakt til de enkelte bedriftene. Omsetningen ved overnattingsbedriftene omfatter i

hovedsak servering. Tallene kan for noen bedrifter også omfatte salg av ulike typer tjenester og aktiviteter, for eksempel utleie av lokaler, spa- og fitnessfasiliteter, utstyrsutleie, opplevelsesopplegg, etc.

Det er viktig å være klar over at tallene også innbefatter salg av serveringstjenester til personer bosatt i kommunen. Det vil si både fastboende og personer som er midlertidig bosatte i forbindelse med sesongarbeid. (Når det gjelder total turistrelatert omsetning kan man si ikke-turistrelatert omsetning innen servering at til en viss grad oppveies av noe turismerelatert omsetning i andre virksomheter som ikke er regnet med i tallene for turistrelatert omsetning i Voss, som for eksempel varer og tjenester innen bank, post, bil- og båtutleie, offentlige tjenester osv.)

Omsetning i handelsnæringen (detaljhandel)

Total omsetning i detaljhandel (eksklusive merverdiavgift) er for 2007 beregnet til å utgjøre ca 1 129 millioner kroner. Turistenes forbruk i Voss innen detaljhandel er beregnet som totalomsetningen fratrukket beregnet forbruk for kommunens egne innbyggere. Tilreisende (inkludert gjennomreisende, dagsbesøkende og arbeidstakere uten fast bopel i Voss) står for knappe 313 millioner kroner av omsetningen i detaljhandelen i Voss i 2007. Herav er ca 156 millioner i dagligvaresektoren, ca 66 millioner i bensin og service og 91 millioner til ulike typer av varer ellers. Vi har rundet av denne delen av omsetningen til 300 millioner kroner i våre estimater.

Omsetning transport

Turistrelatert omsetning til sammen i turbuss- og taxinæring er beregnet til 29 millioner kroner i 2007 basert på omsetningsoppgaver for foretakene for 2006 justert opp for 2007 priser, samt direkte kontakt med de enkelte transportbedriftene. Da er ikke skoleskyss og lokalbefolkningens transportetterspørsel ellers regnet med.

Omsetning knyttet til skianlegg

Skiheisomsetningen i Voss utgjorde i 2007 (oppjusterte 2006-tall) i alt 30 millioner kroner eksklusive merverdiavgift inklusive skiskoler, skiutleie, skiservice etc. (Kilde: Alpinanleggenes landsforening og omsetningsoppgaver for de aktuelle foretakene for 2006.)

Omsetning knyttet til andre kommersielle aktiviteter og opplevelser

Det er en rekke opplevelses- og aktivitetsforetak i Voss (innen golf, guiding, rafting/elvesport og liknende). Basert på omsetningsoppgaver for perioden 2002-2006 har vi estimert en turistrelatert omsetning på 15,7 millioner for disse foretakene.

Omsetning knyttet til festivaler, arrangementer og liknende

Festivaler og andre arrangementer er viktige for reiselivet i Voss og tilgrensende næringer. Disse arrangementene bidrar også til å gjøre Voss til en helårsdestinasjon. De største og mest kjente er Ekstremsportveko (sommer og vinter) og Vossajazz. Vi har fått en del informasjon fra Destinasjon Voss om besøkstallet og omsetningen til noen av disse arrangementene, estimert der vi manglet detaljert informasjon, og supplert dette med omsetningsoppgaver for arrangørene. Ut fra dette har vi beregnet en turistrelatert omsetning på snaut 15 millioner kroner for festivalene og arrangementene i Voss.

Omsetning tilknyttet bruk av fritidsboliger

Dette omfatter utgifter til strøm, enkle vedlikeholdstjenester, brensel ikke kjøpt i detaljhandel etc., samt faste utgifter (bygsling, bomavgifter, brøyting, etc.). Samlet forbruk per hytte (utleiehytter unntatt) er stipulert til 6 000 kr per år. Med ca 2 240 fritidsboliger i privat bruk som grunnlag utgjør dette en samlet omsetning på 13,4 millioner kroner.

Samlet turistrelatert omsetning i Voss 2007

Til sammen utgjør det turistene legger igjen drøyt 700 millioner kroner i Voss kommune. Dette er inkludert forbruket til dagsbesøkende, gjennomreisende og "gjestearbeidere".

Tabell E Total turistrelatert omsetning i Voss i 2007. Eksklusive merverdiavgift.

Omsetningskilde	Millioner kroner
Hoteller og andre bedrifter i hotellstatistikken	74,7
Kommersielle leilighets- og hytteanlegg, fjellstuer og gårder med servering	14,0
Turisthytter ("hyttegrender"), gårder, leiligheter og husrom med selvhushold	23,5
Camping (utenom hyttegrender)	4,2
Utleie av hytter, leiligheter og hus for utleie (vesentlig firmahytter og åremålsleie)	30,0
Annen utleie av felleslokaler, klubbhus/hytter og liknende	1,4
Total losjirelatert inntekt	147,8
Serveringsomsetning	160,1
Detaljhandel	300,0
Turistrelatert transport	29,0
Skiheisomsetning og aktiviteter tilknyttet skianlegg (skiskole, skiutleie, skiservice)	30,0
Andre aktiviteter/opplevelser	15,7
Festivaler og arrangementer	15,0
Annet forbruk knyttet til bruk av fritidsboliger	13,4
Totalt	711,0

TØI rapport 950/2008

Tallene inkluderer ikke verdien av salg av nye hytter/leiligheter eller utgifter til oppgradering av eksisterende hytter. Derimot er løpende utgifter ved bruk av

private fritidsboliger (inkludert utgifter til enkelt vedlikehold, strøm, brøyting etc.) inkludert.

Direkte og indirekte produksjonsvirkninger i Voss

Med produksjonsvirkninger mener vi her verdien av produksjonen, som er satt lik omsetningsverdien av de varer og tjenester næringen produserer, eksklusive merverdiavgift. Et viktig unntak er varehandelen, hvor produksjonsverdien definisjonsmessig tilsvarer bruttofortjenesten, som på landsbasis gjennomsnittlig utgjør ca 30 prosent av omsetningsverdien.

Turistforbruket i Voss i 2007 er beregnet til 711 millioner kroner eksklusive merverdiavgift. Når vi da regner inn 30 prosent av detaljhandelsomsetningen som produksjonsverdi (30 prosent av 300 mill. kroner = 90 mill. kr.), finner vi at samlet turistrelatert direkte produksjonsverdi er ca 501 millioner kroner.

Vi har anslått en produksjonsmultiplikator for Voss på 1,25, dermed blir de indirekte økonomiske produksjonsvirkningene ca 125 millioner kroner (25 prosent av 501 millioner kroner).

Totale direkte og indirekte produksjonsverdi i Voss er følgelig anslått til drøyt 625 millioner kroner.

Turistrelatert sysselsetting i Voss

Direkte og indirekte sysselsetting

Det var i alt 6 342 personer i 2006 som hadde sitt arbeidssted i Voss, i følge SSBs sysselsettingsstatistikk.

Omfanget av arbeidsplasser som direkte skyldes turismen har vi beregnet ut fra denne sysselsettingsstatistikken. Denne gir antall sysselsatte per 4. kvartal 2006, ikke medregnet personer med bopel utenfor Norge. Vi regner inn sysselsettingen i hotell- og restaurantsektoren pluss en andel av sysselsettingen i varehandel, kulturell tjenesteyting/sport og transport som direkte sysselsetting. Denne er beregnet til 970 personer.

Indirekte virkninger i form av produksjonsverdi er beregnet til 126 millioner kroner. Siden vi har stipulert en produksjonsverdi per indirekte sysselsatt på kr. 660 000, gir dette 191 indirekte sysselsatte.

Samlet indirekte og direkte reiselivsrelatert sysselsetting innen Voss kommune (medregnet norske sysselsatte ikke bosatt i Voss) er beregnet til omlag 1 160 personer. Dette inkluderer ikke utenlandske sesongarbeidere, og kun i liten grad norske sesongarbeidere.

Bygg- og anleggssektoren er ikke medregnet i disse tallene. Denne sektoren står for 9,6 prosent av arbeidsplassene i kommunen, og en stor del av dem sannsynligvis turismerelatert.

Sesongarbeid

Når det gjelder sesongarbeidskraft, har vi relativt få gode holdepunkter. Sesongarbeidskraft kommer stort sett utenfra, men det kan også være en del personer bosatt i Voss som har sesongbetont arbeid (både sommer- og vintersesong) i reiselivsnæringene eller tilgrensende næringer. Vi har også fått opplyst at en del utenlandske sesongarbeidere innen bygg- og anleggsnæringen er sysselsatte/formidlet gjennom virksomheter basert i Voss.

Siden statistikken er individbasert og registrerer kun hovedbeskjeftigelse, skjules sannsynligvis også en del sesongpreget sysselsetting av personer bosatt i Voss med annen hovedbeskjeftigelse ellers i året, for eksempel innen landbruk.

Fordeling på heltid og deltid

Reiselivet er tradisjonelt preget av sesongarbeid og deltidsarbeid. I Voss er andelen innen varehandel, hotell- og restaurant som jobber mindre enn halv uke (20 timer) nær 37 prosent. Deltidsarbeid er imidlertid utbredt også i andre viktige sektorer. Reiselivet skiller seg for eksempel ikke dramatisk ut fra landbruk (32 prosent), offentlig sektor (23 prosent) eller annet/uoppgitt (35 prosent) når det gjelder andelen sysselsatte med deltidsbeskjeftigelse.

Betydelige økonomiske effekter av bygging av fritidsboliger

Det er store verdier involvert i utbygging i Voss. Den pågående og framtidige utbyggingen av fritidsboliger i kommunen er i stor grad basert på leiligheter og/eller store hytter i en konsentrert utbyggingsform med høy utnyttelsesgrad av de arealer som legges ut for bebyggelse (landsbykontekst), og i noen tilfeller utvidelser av eksisterende felter. Det er relativt få spredtbygde hytter eller hytter i små felt inne i eksisterende planer i Voss (bare ca 5 prosent av planlagt utbygging).

Et rimelig anslag på antall nye fritidsboliger per år vil ut fra kommuneplanen være ca 85 nye hytter i året i gjennomsnitt i perioden, og dette følger omtrent utbygningstakten de siste tre årene.

Hvor mange nye leiligheter som bygges, har vi ikke oversikt over, mens dagens utbud skulle tilsi ca 15 per år (bortsett fra de leilighetene som blir konvertert fra hotellkapasitet.) Inklusive leiligheter, blir det da altså ca 100 fritidsboliger i året fordelt på 70 hytter ved ski- og golfanleggene, 15 hytter ellers i Voss og 15 leiligheter (de fleste av disse ved anleggene).

Basert på prisantydning i salgsannonser anvender vi her en gjennomsnittlig salgspris på 3,9 millioner kroner på hyttene ved anleggene. For hytter ellers i Voss kommune anvender vi en snittpris på 2,5 millioner kroner. For leiligheter anvender vi en snittpris på 2,6 millioner kroner. Alt dette er priser for nye enheter.

I antatt salgsverdi gir dette nær 350 millioner kroner per år (tabell F).

Tabell F Antatt omsetningsverdi av nye fritidsboliger per år i Voss.

Type fritidsbolig	Antall hytter/leiligheter	Pris per enhet mill kr	Totalt millioner kroner
Hytter ved anlegg	70	3,9	273
Hytter ellers i Voss	15	2,5	37,5
Leiligheter	15	2,6	39
Sum	100		349,5

TØI rapport 950/2008

Når det gjelder tomtepriser, har vi anvendt en antatt pris på 500 000 kroner for (fortrinnsvis små og seksjonerte) tomter ved anleggene. Vi har videre antatt en tomtekostnad på 650 000 kroner i gjennomsnitt for større tomter ellers i kommunen (eksklusive vann, vei og strøm) for inneværende år. For leiligheter har vi antatt at utbyggerne i snitt kalkulerer inn en tilsvarende tomtekostnad per enhet med gjennomsnittspris på 550 000 kroner.

Vi har videre antatt en prosjektfortjeneste på 20 prosent på hytter ved anleggene i Bavallen, Myrkdalen og Nedkvitne -områdene, 15 prosent på hytter ellers i kommunen og 25 prosent på leiligheter (som i all vesentlighet bygges i alpinområdene).

Ut fra disse forutsetningene og kalkyler for material- og arbeidskostnader har vi i tabell G stilt opp en anslått fordeling av salgsinntektene. Den viser at av en samlet omsetning på 350 millioner kroner går 45 millioner til staten i form av merverdiavgift på materialer og tjenester, mens 53 millioner er inntekter ved salg av tomter i byggeprosjektene. Antatt overskudd på byggeprosjektene utgjør 70 millioner kroner. 89 millioner går til materialer og andre byggevarer og 92 millioner til byggefirmaer/håndverkere for det utførte arbeidet.

Tabell G: Inntektsfordeling lokalt og utenom Voss per år ved utbygging av fritidsboliger. Millioner kroner

Inntektsfordeling	Total omsetning	Lokal andel	Til utenbygds aktører	Prosentandel lokalt
Tomtesalg	53	48	5	90 %
Fortjeneste	70	50	21	70 %
Mva materialer/arbeid	45	0	45	0 %
Sum materialer	89	71	18	80 %
Sum arbeid	92	70	22	80 %
Totalsum	349	239	110	69 %

TØI rapport 950/2008

I tabellen gis også anslag på hvor mye av dette som er inntekter til personer/foretak i Voss. På grunn av utilstrekkelige data om den eksakte fordelingen av aktivitet på lokale og eksterne aktører, må disse fordelingene betraktes som et regneeksempel.

Beregningene har gitt følgende resultater:

- Av ca 53 millioner i tomtsalg tilfaller ca 48 millioner lokale grunneiere.
- Av ca 70 millioner i anslått prosjektfortjeneste tilfaller ca 50 millioner lokale utbyggere.
- De ca 92 millioner kronene som er kalkulert for arbeidet med å sette opp og innrede hyttene, tomtebearbeiding etc., fordeler seg etter forutsetningene ovenfor slik:
  - Ca 70 millioner kroner går til lokale foretak og til lokal arbeidskraft som er engasjert av utenbygds foretak
  - Ca 22 millioner kroner går til utenbygds foretak og til utenbygds arbeidskraft engasjert av lokale foretak.
- 80 prosent leveranser fra lokale produsenter og salgsledd utgjør ca 70 millioner kroner.

Totalt finner vi under disse forutsetninger at om lag 239 millioner av en samlet omsetning på omtrent 350 millioner kroner fordeler seg på lokale aktører (grunneiere, utbyggere, underleverandører og arbeidskraft). I tillegg vil det også genereres et vesentlig beløp i form av ulike skatteinntekter for kommunen.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn og formål

I perioden 1999 – 2002 gjennomførte Transportøkonomisk institutt (TØI) i samarbeid med NIBR og SSB¹ det forskningsrådsfinansierte prosjektet ”Utvikling av data og modeller til analyse av turismens regionale og lokale betydning”. Dette verktøyet ble laget for å utarbeide (blant annet) fylkesvise og regionale analyser av reiselivets indirekte og direkte virkninger (Brændvang og Sørensen 2002, Johansen, Kann og Dybedal 2002).

TØI har gjennomført ringvirkningsanalyser for en rekke fylker og regioner, samt for enkelte kommuner. Blant annet ble det i 2007 gjennomført en ringvirkningsstudie for Hol og Hemsedal kommuner (Dybedal 2005, 2006a, 2006b, 2007).

Blant annet på bakgrunn av den sistnevnte analysen er det fra Destinasjon Voss tatt initiativ til å gjøre tilsvarende analyser for Voss kommune (heretter referert til som ”i Voss” eller bare ”Voss”).

1.2 Hovedmål med prosjektet

Utgangspunktet for prosjektet er å gjøre omtrent de samme beregninger for Voss som det ble gjort for kommunene Hol og Hemsedal – å gi mest mulig presise anslag for året 2007 på følgende:

1.2.1 Omfanget av turistbesøk

Her er målet å kvantifisere strømmen av besøkende til Voss kommune. Hovedpoenget er beregning av samlet antall turistovernattinger i 2007 i kommersielle foretak, private fritidsboliger og annen privat innkvartering.

1.2.2 Hva turistene betyr økonomisk

Her er fokus rettet mot turistenes forbruk av ulike varer og tjenester innen kommunen, og hvordan dette fordeler seg på losji, servering, transport, varehandel, aktiviteter osv. Vi ser også på hva omsetningen medfører av direkte og indirekte økonomiske produksjonsvirkninger.

---

¹ Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) og Statistisk Sentralbyrå (SSB)

Alle beregningene tar utgangspunkt i netto omsetning (salgsverdi eksklusive merverdiavgift).

Man skiller vanligvis mellom direkte og indirekte virkninger. Direkte produksjonsvirkninger er i praksis det samme som turistenes forbruk², målt ved netto omsetningsverdi. Dette omfatter både produktene fra de såkalte reiselivsnæringene på et sted (overnatting, servering, transport og aktiviteter/museer/underholdning) og andre varer og tjenester enn det reiselivsnæringene tilbyr. Dette er for eksempel bensin, dagligvarer, klær og skotøy, og denne ”ekstraomsetningen” kalles ofte *overrislingseffekt* (når det regner på presten osv.).

De indirekte virkningene oppstår i hovedsak ved at de foretakene som selger direkte til turistene må ha underleveranser fra andre produsenter, og ved at turistenes kjøp av varer og tjenester skaper eierinntekter og lønnsinntekter i de berørte foretakene, som igjen brukes til vare- og tjenestekjøp. Vi regner her med de delene av underleveranser og inntektsanvendelse som skjer innenfor kommunene.

1.2.3 Sysselsettingseffekter som følge av turistene forbruk

På grunnlag av de direkte og indirekte produksjonsvirkningene (og andre informasjonen om sysselsetting innen kommunene) beregnes turismerelatert sysselsetting i kommunene.

1.2.4 Økonomiske og effekter av utbygging av private fritidsboliger

Med utgangspunkt i tidligere analyser på fylkesnivå drøftes økonomiske og sysselsettingsmessige virkninger av utbygging av fritidsboliger i Voss kommunene.

1.3 Hva turismen omfatter – begreper og avgrensninger

1.3.1 Turisme rommer flere typer av økonomisk aktivitet

Voss preges av turismen på flere måter. Det er her viktig med en avklaring av hvilke typer av økonomiske aktiviteter turismen innebærer. Spesielt viktig er det å se de sider ved turismen denne analysen fokuserer på (jfr. ovenfor) i sammenheng med det totale ”turistbildet”.

For det første har man mange besøkende turister som legger igjen penger på ulike varer og tjenester. For det andre er det for tiden stor økonomisk aktivitet knyttet til utbygging av private hytter, kommersielle overnattingsanlegg og andre fasiliteter.

---

² Unntatt varehandel, hvor produksjonsverdien per definisjon er lik bruttofortjenesten (avansen). Denne utgjør ca 30 prosent i landsgjennomsnitt.

Den direkte økonomiske aktiviteten som turismen medfører kan være ganske kompleks og omfattende. Det er to hovedtyper av økonomiske aktiviteter vi må skille nøye mellom:

1. Produksjon av varer og tjenester til forbruk. Det vil si betjening av besøkende (tilreisende) i form av leveranser av varer og tjenester som losji, servering, transport, aktiviteter samt andre nødvendighetsvarer som bensin, dagligvarer etc.
2. Investeringsvarer og –tjenester knyttet til turisme. Det vil si
  - Nybygging og oppgradering av privateide hytter og leiligheter
  - Utbygging av fasiliteter (kommersielle overnattingsanlegg, servering, aktivitetsanlegg etc.) for å betjene de tilreisende.

I vid forstand omfatter turismen alle elementene ovenfor, med ulike typer av tilhørende økonomisk virksomhet.

1.3.2 Hovedfokus: Betjening av turister

Hovedfokus i denne rapporten er omfanget av salg av varer og tjenester til turister. Dette omfatter besøkende både i kommersielle overnattingsanlegg, besøkende på privateide fritidsboliger og besøkende hos slekt og venner.

Dessuten omfatter begrepet dagsbesøkende til kommunen samt gjennomreisende som gjør stopp i kommunen.

De direkte økonomiske effektene av dette omfatter omsetning og sysselsetting som følge av salg knyttet til

- Overnatting
- Servering
- Detaljhandel; i hovedsak dagligvarer, bensin og annen shopping
- Bruk av skiheiser, deltagelse i festivaler, sportsarrangement og lignende samt andre aktivitetstilbud
- Bruk av lokale transporttjenester

De indirekte økonomiske effektene i kommunene omfatter omsetning og sysselsetting som følge av:

- Underleveranser fra lokale produsenter til foretak som selger varer og tjenester til turister
- Forbruk innen kommunene av lønns- og eierinntekter skapt i de foretak som selger til turistene og de som står for underleveranser
- Skatteinntekter til kommunene av lønns- og eierinntekter

1.3.3 Utbygging av private fritidsboliger

De direkte økonomiske virkningene er knyttet til produksjonen av boliger for salg. Økonomiske effekter ved bruk av boligene kommer inn under ”betjening av tilreisende”.

De direkte virkningene i kommunene i form av netto omsetning og sysselsetting kommer av (i hovedsak)

- Salg av tomter (hvis lokal grunneier), eventuelt festeavgift
- Fortjeneste ved salg (hvis lokal utbygger)
- Lokale leveranser av materialer, innredning etc.
- Bruk av lokale håndverkere til grunnarbeider, oppsetting og innredning
- Kommunale avgifter (tilknytning vann og avløp, saksbehandling etc.)

Indirekte virkninger omfatter her i hovedsak inntektseffekter, det vil si at inntekter for tomteselger, utbygger, og leverandører av varer og tjenester anvender (deler av) inntektene innen kommunen. Herunder er også skatteinntekter til kommunen.

Underleveranser av materialer og håndverkstjenester til utbygger har vi her regnet som direkte salg.

1.3.4 Utbygging av overnattingsanlegg og andre fasiliteter

De økonomiske virkningene av slik utbygging er relativt analoge med virkningene av hyttebygging. Forskjellen er at anleggene ikke selges i et åpent marked slik som fritidsboligene.

De direkte virkningene henger først og fremst sammen med at det skapes etterspørsel (delvis) lokalt etter materialer, innredning og håndverks- og entreprenørtjenester, samt kommunale tjenester. Dessuten kan det være private lokale grunneiere som får inntekter av tomtosalg.

Byggevirkksomheten innebærer periodevis import av arbeidskraft. Indirekte virkninger omfatter her i hovedsak innteksteffekter, det vil si at inntekter for tomteselger, utbygger, og leverandører av varer og tjenester anvender (deler av) inntektene innen kommunen. Herunder er også skatteinntekter til kommunen.

1.3.5 Betjening av tilreisende – avgrensning i forhold til turistbegrepet

Definisjonen av en ”turist” er relativt vid (se rammen), og det er her behov for noen presiseringer med hensyn til hvem vi skal regne med som turister på Voss, og hvem og hva våre beregninger faktisk vil omfatte.

Definisjonen innebærer at turistbegrepet også omfatter yrkesreisende og dagsbesøkende, dersom de fyller kriteriet ”ikke-rutinemessig karakter”.

Turister defineres som

personer som reiser til eller oppholder seg på et sted som ligger utenfor det området de normalt ferdes, der reisen er av en ikke-rutinemessig karakter og oppholdet på stedet som besøkes varer kortere enn et år.

Kilde: World Tourism Organisation (WTO) 1994.

Turister som besøker kommunene omfatter vanlige ferie- og fritidsreisende og yrkesreisende på korte opphold. En vid tolkning av definisjonen innebærer at også personer på midlertidig arbeidsopphold (f eks sesongarbeid eller anleggsperiode) kan regnes med.

Både betjening av tilreisende og bygging av hytter, overnattingsanlegg med mer medfører import av arbeidskraft for kortere eller lenger tid. Disse anvender en del av sine inntekter til kjøp av tjenester i kommunen i løpet av arbeidsperioden. Til dels etterspørres de samme varer og tjenester som ”ordinære turister” (som oppholdskostnader, servering, bensin, og diverse detaljhandel).

1.3.6 Konklusjoner mht avgrensning og hva beregningene omfatter

Vi har i utgangspunktet oppfattet oppdraget dit hen at det er de ordinære turistene som er i fokus. De direkte virkningene vi beregner skal i prinsippet følgelig gjelde tilreisende utenom tilreisende arbeidskraft.

Det er imidlertid vanskelig å skille mellom turistenes forbruk og andres forbruk:

- Når det gjelder omsetningen i detaljhandelen, som SSB utgir statistikk for på kommunenivå, kan vi prinsippet skille ut lokalbefolkningens forbruk (se avsnitt 4.2.3). Det resterende vil være tilreisendes forbruk. Denne resten vil omfatte innkjøp foretatt av både turister og av importert arbeidskraft.
- Når det gjelder serveringsomsetning, heisomsetning osv har vi ikke gått inn på beregninger av hvor mye som er lokalbefolkningens forbruk. Her gjelder de presenterte tallene all omsetning.
- For losjiovernatting er forholdene litt annerledes. Her regner vi at all kjøpt overnatting gjelder turister.

De beregnede omsetningstall i denne rapporten omfatter således både turistenes forbruk, lokalbefolkningens forbruk (utenom varehandel og bensin) og forbruket til midlertidig bosatt arbeidskraft.

2 Overnattingstilbud og statistikkgrunnlag

2.1 Varme og kalde senger

Begrepet ”varme senger” omfatter litt forenklet sagt kommersielle senger. Det vil si overnattingskapasitet som på en eller annen måte er tilgjengelig for kjøp i et marked og hvor tilbudet normalt omfatter oppredde senger og muligheter for rengjøring. Det vil si i praksis at det er hoteller og liknende overnattinger, samt hytter og leiligheter som ikke er avgrenset fra markedet ved at bruken er begrenset til eier og dennes venner/familie.

Her finnes det imidlertid mange gråsoner. Private hytter og leiligheter som er stilt til disposisjon for utleie gjennom destinasjonsselskap eller lokalt bookingselskap regnes vanligvis med.

Blant de som ikke regnes som varme senger er f.eks. hytter som er leid ut på åremål til firmaer, disse representerer et belegg som vanligvis kan måle seg med belegget i kommersielle hytter. Hytter og leiligheter som leies ut på ukes- eller døgnbasis i perioder av året utenom lokal formidler, f.eks. via internett, regnes ikke med.

Begrepet ”varme senger” må i vår sammenheng først og fremst ses som et uttrykk for hvor mange senger destinasjonen kan tilby personer som ønsker å besøke destinasjonen uten å ha et eget overnattingssted.

2.2 Varierende statistikkgrunnlag

Det totale antallet overnattinger innen hver av kommunene fordeler seg på ulike overnattingsformer som i svært varierende grad er dekket av statistikk. Vi kan i utgangspunktet skille mellom

- kommersielle virksomheter (hotell, camping, hyttegrender)
- utleie av privateide fritidsboliger i sameie eller borettslag
- opphold på egne eller lånte hytter og/eller hos slekt og venner

Det kan i enkelte områder være relativt store overnattingsvolumer som faller utenom SSBs statistikk. Dette omfatter i hovedsak ulike varianter av egen bruk og utleie av hytter og leiligheter samt opphold hos slekt og venner.

2.2.1 Kommersiell overnatting – til dels underrapportert

I utgangspunktet er følgende former for kommersiell overnatting dekket av Statistisk sentralbyrå:

- Kommersiell overnatting i hoteller og i hotellhytter som er rapportert som hotellovernattinger
- Kommersiell overnatting i hytter eller leiligheter (minst tre enheter i samme virksomhet) som er rapportert til hyttegrensstatistikk
- Overnattinger på campingplasser (telt, campingvogner/bobiler samt campingvogner på sesongkontrakt)

Tall for hyttegrenser er erfaringsmessig underrapporterte (tidligere TØI-analyser viser at dette i betydelig grad er tilfelle i f eks Hol, Hemsedal, Trysil, Kvittfjell og Hafjell). Bortfallet oppstår dels ved at ulike varianter av utleie av hytter og leiligheter ikke rapporteres, dels ved at man kun er pålagt å rapportere inn antall utleiedøgn. SSB beregner antall overnattinger ut fra et antatt personbelegg på tre per utleiedøgn per enhet, noe som i mange områder er for lavt. Videre "forsvinner" mange gjestedøgn ved at hyttegrensene er organisert med selveide enheter (se neste avsnitt). Det kan også være et problem at campingstatistikken kun omfatter foretak med minst 50 oppstillingsplasser og/eller minst 8 hytteenheter. Videre omfatter hotellstatistikken kun bedrifter med minst 20 senger.

2.2.2 Utleie av privateide fritidsboliger

Dette omfatter både

- kommersiell formidling av hytter og leiligheter gjennom byråer og lokale bookingselskaper, og
- utleie av hytter og leiligheter gjennom privat annonsering.

Når det gjelder formidling av hytter og leiligheter, gir SSB statistikk kun på fylkesnivå. Det er også her betydelig underrapportering i statistikken. Dette skyldes for det første at formidling gjennom lokale bookingselskaper av for eksempel selveierenheter (ofte solgt med utleiegaranti eller -plikt) ikke rapporteres til SSB. For det andre er det slik at formidlingssektoren er ganske uoversiktlig, for eksempel er det en rekke foretak som i hovedsak annonserer via internett, som ikke rapporterer og/eller ikke fanges opp av SSBs innsamlingsrutiner.

Privateide hytter kan hensiktsmessig deles inn i flere kategorier, som har ulike karakteristika med hensyn til omfanget av bruksdøgn. I første omgang er det viktig å skille mellom åremålsleie, utleie for bruk som firmahytter og utleie av hytter på ukes- og døgnbasis.

Bruk som firmahytte i Voss antas å gjennomsnittlig innebære ca 140 bruksdøgn (basert på erfaringstall fra Hemsedal), tilsvarende drøyt 800 overnattinger i året per hytte, avhengig av størrelse.

Åremålsleie til privatpersoner innebærer færre overnattinger, avhengig av antall personer/husstander som er involvert i leieprosjektet.

Utleie på døgn- og ukebasis er en leieform som kan innebære både kommersiell formidling og privat annonsering. Antallet bruksdøgn vil variere mye.

I tillegg vil vi skille mellom følgende:

- Privateide fritidsboliger som er oppført på privat eiendom (for eksempel landbrukseiendommer) for utleie.
- Privateide fritidsboliger ellers (hytter primært bygd av/for utenbygds eiere for egen bruk)

I førstnevnte gruppe vil man oftest finne kombinasjonen åremålsleie/firmahytte. I sistnevnte gruppe finner man oftest formidlet leie og/eller spredt leie på ukebasis.

En del hytter leies ut sporadisk, for eksempel i påsken. Vi vil i det videre anta at hyttebruk gjennom slik leie kan regnes inn i gjennomsnittsbruken for hytter som primært brukes av eier og eiers familie/venner.

2.2.3 Egen bruk av privateide fritidsboliger

Her er det to hovedvarianter:

- Egen bruk av privateide hytter, eventuelt utlån til familie/venner
- Ansattes bruk av firmahytter

Hoveddelen av firmahytter finner man høyst sannsynlig innen åremålsleiekategorien (se ovenfor). Noen firmahytter er imidlertid også eid av vedkommende firma.

2.2.4 Overnatting hos slekt og venner

Slike overnattinger er i tidligere undersøkelser blitt beregnet på fylkesnivå ut fra spørreundersøkelser blant norske feriereisende (SSB) og utenlandske feriereisende (TØI). Man antar at omfanget av slikt besøk er proporsjonalt med folketallet i den regionen eller kommunen man undersøker. For spesielt populære destinasjoner som for eksempel Voss har vi imidlertid antatt at denne overnattingsmuligheten utnyttes en del mer enn hva gjennomsnittet på lands- eller fylkesnivå skulle tilsi.

3 Turistenes overnattinger i Voss

I hele Voss kommune (inkludert Voss, Skulstadmo, Stalheim og Vossestrand) er det 1 070 senger i ni hoteller (SSB, per desember 2007), 590 senger i leiligheter og fjellstuer med servering, og omtrent 1 450 senger i utleiehytter og –leiligheter, gårdshus og liknende med selvhushold. Til sammen blir dette ca 3 100 senger. Her er ikke private leiligheter, gårdshus og hytter som legges ut for utleie regnet med. Vi har beregnet dette til å utgjøre ca knapt 2 750 senger (se avsn. 3.2.2). I alt tilsvarer dette nesten 6 000 utleiesenger i Voss kommune.

3.1 Overnattingsstatistikk kommersielle virksomheter

I følge SSB er det rapportert inn ca 225 000 overnattinger, herav knapt 170 000 hotellovernattinger og snaue 42 300 innen camping (utenom hytter).

Hotellstatistikken for 2007 omfatter ni bedrifter i Voss kommune, med i alt 524 rom og 1 070 senger. Vi har opplysninger om at en del av de mindre hotellene og pensjonatene skal legges ned med det første, eller har lagt ned i løpet av 2007, og romkapasiteten selges ut som leiligheter. Blant hotellene/pensjonatene i SSBs statistikk for 2007 kan det dreie seg om ca 150 senger, og i tillegg anslagsvis 200 utenom dette i mindre pensjonater og lignende.

I tillegg til hotellene og pensjonatene som er med i SSBs statistikk er det i Voss 10 fjellstuer/pensjonat/gårder/leilighetsanlegg med servering (B&B). Disse har til sammen ca 130 rom, 35 leiligheter og 590 senger. Fem av disse rapporterer til SSBs hyttegrensstatistikk hele eller deler av året, og disse foretakene har samlet ca 100 rom og 30 leiligheter med totalt 460 senger. Disse bedriftene står for om lag 52 600 overnattinger. De resterende fem er ikke med i hverken SSBs hotellstatistikk eller hyttegrensstatistikk. Til sammen er det ca 130 senger hos disse foretakene. Flere er bare åpne deler av året, for eksempel kun tre til fire måneder i sommersesongen eller vintersesongen, eller bare med sporadisk utleie utenom hovedsesong. Basert på gjennomsnittlig belegg på ca 35 prosent i de foretakene vi har opplysninger om i denne kategorien, skulle det tilsvare omtrent 13 200 overnattinger i året for disse foretakene (som ikke inngår i overnattingsstatistikken).

Hyttegrensstatistikken til SSB viser ca 13 000 overnattinger (statistikken skal omfatte anlegg med minst tre hytter eller tre fritidsleiligheter). Imidlertid er dette underrapportert, som vi også har erfart fra liknende undersøkelser på andre steder i Norge.

Vi har undersøkt overnattingstilbudet utenom hoteller og andre overnattingstilbud, dvs. bedrifter som leier ut leiligheter, hytter eller rom for selvhushold. Det dreier seg om ca 30 foretak, og samlet sett har disse foretakene

om lag 190 rom, omtrent 200 hytter og leiligheter og vel 1 430 senger til sammen. Åtte av foretakene som tilbyr overnatting rapporterer inn statistikk til SSBs hyttegrens- eller campingstatistikk. De resterende foretakene leier ut drøye 60 rom og om lag 130 leiligheter med til sammen ca 940 senger.

Fra en del av disse foretakene har vi innhentet opplysninger om antall overnattinger direkte. Ut fra dette har vi beregnet et gjennomsnittlig årlig belegg på drøyt 30 prosent av sengekapasiteten blant denne type overnattingsforetak. Det gir oss et grunnlag for å beregne antall overnattinger for de resterende bedriftene. Samlet utgjør dette 178 400 overnattinger hos selvhusholdsforetakene, hvorav 123 000 overnattinger blant bedrifter som ikke rapporterer inn til SSB. I tillegg kommer som nevnt ovenfor de 13 200 overnattingene ikke rapportert inn fra fjellstuene og utleieenheter med servering inkludert.

Regner man med hytte- og leilighetsanleggene med servering representerer de omtrent 2 020 sengene i hyttegrens-/leilighetsanlegg/ fjellstover/gårdshus og lignende om lag 244 000 gjestedøgn. I dette tallet inngår gjestedøgn i hotellhytter og leiligheter (som ikke er med i SSBs hotellstatistikk). Dette tallet er basert på direkte informasjon fra foretakene supplert med beregninger hvor vi har manglet informasjon. Et noenlunde tilsvarende tall framkommer også om man baserer seg på basert på et belegg på rundt regnet 33 prosent i gjennomsnitt for alle de ca 40 foretakene samlet sett. Differansen mellom det antallet overnattinger som er beregnet her for de bedriftene som rapporterer inn til SSB og det antallet som fremgår av statistikken, kan tyde på at også blant disse bedriftene er en del overnattinger som ikke kommer med i SSB-statistikken. Sannsynligvis skjer en betydelig del av dette om vinteren, da statistikkgrunlaget for Voss er begrenset.

Tall fra SSB supplert med våre egne opplysninger og beregninger gjør altså at vi kan presentere følgende oversikt over kommersiell overnatting ("varme senger"):

Tabell 1 Overnattinger i kommersielle virksomheter i Voss i 2007

Voss kommune	I alt	Nord- menn	Utlendinger	Vinter (nov-mai)	Sommer (juni-aug)	Høst (sept-okt)
Hotell/pensjonat	169 742	91 896	77 846	64 207	82 004	23 531
Hyttegrens og leilighetsanlegg, fjellstuer og gårdshus og lignende	244 000					
Sesongcamping	19 013			8 081	8 678	2 254
Telt/Vogn	14 587			4 528	9 876	183
Bobil	8 659			3 529	5 022	108
Sum camping	42 259			16 138	23 576	2 545
Totalt	456 000					

TØI rapport 950/2008

Av de om lag 450 000 overnattingene utgjør overnattinger på hoteller ca 33 prosent, mens hyttegrens-/leilighetsanlegg/fjellstuer og gårdshus står for til sammen 58 prosent av disse. Camping (utenom hytter) utgjør bare en liten andel, om lag åtte prosent.

Dersom vi tar utgangspunkt i de gjestedøgnene som finnes i hotellstatistikken, samt hyttegrens- og campingstatistikk fra SSB, utgjør overnattingene i sommersesongen (juni-august) 53 prosent. Fra hyttegrensstatistikken (med

13 100 av i alt 244 000 gjestedøgn) isolert sett finner vi at hele 84 prosent av overnattingene skjer om sommeren, det vil si ca 11 000 av 13 100 overnattinger. (Det kan tyde på at noe overnatting om vinteren er underrapportert, som nevnt ovenfor.) Utlendinger står for ca 46 prosent av hotellovernattingene og 39 prosent av hyttegrend- og campingovernattingene i SSBs statistikk.

3.2 Utleie og bruk av fritidsboliger

3.2.1 Fritidsboliger i Voss kommune og anvendelsen av disse

Det eksakte antall fritidsboliger i Voss kommune per 2007 har vi ikke full oversikt over. Estimatenes fra ulike kilder (Voss kommune, Indre Hordaland Miljøverk og Voss Veksel og Landmandsbank) verserer fra mellom 2 300 til om lag 3 000. I følge www.Statistikknett.no (som baserer seg på tall fra SSB) var det registret 2 436 hytter ved utgangen av 2006. Veksten har ligget på om lag fem prosent i gjennomsnitt siden 2003, men har tiltatt noe de seneste to år på grunn av nye utbygningsprosjekter. Bruker vi omtrent lik vekst som fra 2005 til 2006 (6,3 prosent) havner vi på et anslag på 144 nye hytter i løpet av 2007, dvs. 2 580 hytter ved årets utgang.

Denne tallet danner utgangspunkt for videre beregninger av overnattinger. Spørsmålet nå er; hvor mange av disse fritidsboligene er henholdsvis

- boliger som er bygd for eller anvendes for helårlig utleie, og hvor mange av disse er henholdsvis leid ut som firmahytter eller leies ut til private ellers på åremål eller døgn/ukebasert utleie, eller
- fritidsboliger som eies og brukes primært privat, enten som firmahytter eller av eier og dennes familie og venner (eventuelt med sporadisk utleie)?

Når det gjelder anvendelsen av de om lag 2 580 hyttene i Voss, kan vi til en viss grad basere oss følgende tilleggsopplysninger fra Indre Hordaland Miljøverk, som sitter med opplysninger om eiernes bostedsadresse via renovasjonsregisteret:

IHM har gått igjennom registeret for eiernes bostedsadresse, og kommet fram til at om lag 25 prosent av hyttene eies av personer bosatt i Voss kommune. Det skulle tilsvare 1 935 hytter med eiere bosatt utenfor Voss og 645 med eiere bosatt i Voss kommune.

Vi antar at det er litt lavere utleieandel i Voss enn på Hemsedal og Hol, fordi det basert på samtaler med utleieryttere ser ut til at mange av de privateide hyttene eid av lokalbefolkningen ligger andre steder enn ved skianleggene. De er dermed noe mindre attraktive som firmahytter. I tillegg anser vi Hemsedal og Hol for å ha et større og mer etablert marked for firmahytter fra bedrifter på Østlandet og delvis fra Bergensområdet (sistnevnte for fortrinnsvis Geilo og Ustaoset) enn Voss per dags dato. (Dette vil nok endre seg i takt med nyutbyggingen i Voss.)

På denne bakgrunn estimerer vi at av 645 hytter eid av folk fra Voss leies 250 ut, dels som firmahytter og dels på åremål eller døgn/ukebasert utleie til privatpersoner. Disse hyttene antas å være litt større enn en gjennomsnittlig privathytte, dvs. med ca sju senger per hytte.

Av de ca 1 935 hyttene eid av utenbygds bosatte leies om lag fem prosent (90 hytter) ut på helårsbasis, også disse dels som firmahytter og dels til privatpersoner. Disse hyttene antas å også være litt større enn en gjennomsnittlig privathytte, dvs. med ca åtte senger per hytte.

Det er også grunn til å anta at en del leiligheter i tillegg er selveide (seksjonerte). Alle skal i prinsippet være tilbudt på leiemarkedet og er dermed allerede tatt med i vårt beregningsgrunnlag for overnattinger i leilighetsanlegg.

3.2.2 Hytter bygget for og/eller anvendt for utleie

Det er lite direkte informasjon om omfanget av utleiehytter tilgjengelig i Voss kommune. Næringsavdelingen i kommunen har for eksempel ikke noen oversikt over omfanget av slike hytter knyttet til landbruksnæringen.

En gjennomgang på Finn.no, Hyttetorget og Novasol sine internettsider viser et lite antall private hytter, leiligheter og gårdshusrom for utleie per mars 2008. Hvis vi korrigerer for overlapp mellom kildene og trekker fra de som allerede er tatt med i beregningene over hytter og gårdshus under kategorien "varme senger", er det omtrent 25 enheter til leie per dags dato med til sammen 145 senger. Langt de fleste er leiligheter og gårdshus, og kun fire er hytter. Holder vi hyttene utenom, og antar at det finnes en like stor del private leiligheter og gårdshusrom eller stabbur/sel som ikke formidles via internett, og som ikke er registret som hytter under fritidsboliger, så dreier denne delen av markedet seg om vel 40 leiligheter og gårdshusrom med til sammen om lag 260-280 senger.

Vi har i avsnittet foran stipulert at ytterligere 250 hytter eid av folk fra Voss, og 90 eid av andre, samt 40 leiligheter og gårdshusrom som ikke inngår som fritidsboliger i hyttestatistikken og som leies ut på åremål og/eller i døgn/ukebasert utleie. Til sammen utgjør det ca 2 750 senger (dvs. 250 lokaleide hytter á 7 senger, 90 utenbygds eide hytter á 8 senger, samt 280 senger i andre utleieenheter med 6-7 senger per enhet).

Til sammen gir dette om lag 380 hytter, leiligheter og gårds- og seterhusrom som leies ut, da vesentlig på åremål. Av dette antar vi 180 som firmahytter og leiligheter og 200 som utleie til privatpersoner.

For firmahyttene/leiligheter antar vi som for i studien for Hemsedal 140 bruksdøgn per år og seks personer i gjennomsnitt per bruksdøgn. For 180 hytter utgjør dette hele 151 000 overnattinger.

Videre forutsetter vi at de resterende 200 hyttene har et bruksomfang på 70 døgn i året (et gjennomsnitt for åremålsutleie utenom firmabruk og utleie på weekend/ukebasis). Dersom vi regner fem personer i gjennomsnitt per utleiedøgn, utgjør dette til sammen ca 70 000 overnattinger.

3.2.3 Annen utleie

Dette omfatter utleie av annet privat eller offentlig overnattingskapasitet som ikke er nevnt overfor, og kan omfatte skolebygninger, samfunnshus, klubbhus/hytter eller liknende. En god del slik utleie er av mer sporadisk art, knyttet til påske, sommer- og vinterferie, Vossacup, Ekstremsportveko osv. Vi har lite grunnlag for

å anslå omfanget av dette, men antar at det er relativt marginalt. Et sannsynlig estimat er ca 70 enheter/rom som leies ut 5 uker i snitt i året. Det vil si omtrent 2 600 utleiedøgn, og med et antatt gjennomsnittlig belegg på fem personer per døgn utgjør dette ca 13 000 gjestedøgn.

3.2.4 Egen bruk av fritidsboliger

I gjennomgangen foran er det forutsatt at i alt 340 av 2 580 fritidsboliger anvendes som utleieobjekter hele året. Det betyr at 2 240 enheter anses følgelig som privat brukt (inkludert sporadisk utleie). Av disse er 1 845 (1 935 enheter, minus estimert 90 for helårsleie) eid av personer bosatt utenfor kommunen som anses å bruke hyttene til privat bruk.

Hytteundersøkelsen i Hol, Rollag og Sigdal kommuner i 2002 (Velvin 2003) beregnet antallet overnattinger på private hytter (utenom firmahytter) i Hol til ca 142. Antall bruksdøgn ble beregnet til 34,6 og antall personer per døgn til 4,1. Denne undersøkelsen hadde en høy svarprosent (58,9 i de tre kommunene til sammen), og må anses som ganske pålitelig.

Vi vil her legge til grunn denne undersøkelsens resultater, det vil si at vi anvender et litt oppjustert tall (150 overnattinger) på grunn av en antakelse om økt bruk av hytter fra undersøkelsens tidspunkt i 2002 til 2007.

Tall fra en liknende undersøkelse i Hemsedal i 2001 (kilde: Hemsedal turistkontor) viser at hyttene i gjennomsnitt brukes i 57 døgn i året. Med 4,1 personer i gjennomsnitt blir dette 234 overnattinger. Tar vi disse to studiene i betraktning og antar noenlunde liknende forhold på Voss, har vi for Voss derfor et anslag på antall overnattinger som et intervall, eller mulighetsområde, fra 150 til 234.

For Voss velger vi imidlertid å holde oss til resultatene fra Velvins undersøkelse, det vil si 150 overnattinger per år³. Høy svarprosent og større geografisk dekningsområde gjør den mer pålitelig enn Hemsedalsundersøkelsen. Et årsgjennomsnitt på 150 overnattinger er for øvrig et relativt høyt tall i landssammenheng.

Et estimert antall på 1 845 fritidsboliger med eierrelatert bruk (basert på gjennomgangen ovenfor) med 150 overnattinger per fritidsbolig per år gir i alt ca 277 000 overnattinger⁴.

---

³ Man kan selvsagt diskutere hvorvidt det er mulig at hyttene i Voss brukes mer enn i Hordaland generelt, eller for eksempel sammenlignet med Hol og Hemsedal. Imidlertid kan man se på Voss som en helårsdestinasjon på grunn av ski- og alpentilbudet på vinteren, samt arrangement- og festivaltilbudet på sommeren, og et betydelig innslag av natur- og rundreisebasert og bilturisme i sommerhalvåret.

⁴ Antall selveide hytter som anvendes som firmahytter er lite, anslagsvis et titalls enheter. Dette antas å gi små utslag i overnattingstallene.

3.3 Overnattinger hos slekt og venner

Omfanget av dette antas å være beskjedent, men større enn i Hordaland generelt. Dersom vi legger til grunn gjennomsnittet i Hordaland (antall slekt/venneovernattinger per innbygger), skulle innbyggertallet i Voss tilsi om lag 32 000 overnattinger per år.

Dette tallet er sannsynligvis for lavt for Voss. Vi gjør samme vurdering som for Hemsedal og Hol i studien fra 2007; dvs. at Voss er et attraktivt ferieområde på grunn av skitursimene, festivalene og arrangementene, og at derfor er innkvarteringsmuligheter hos kjente nok utnyttet betydelig høyere enn regiongjennomsnittet.

Vi vil løselig anslå antallet overnattinger til å være tre ganger så høyt per innbygger som i Hordaland, det vil si 6,5 gjesteovernattinger per innbygger. Dette innebærer totalt ca 90 000 overnattinger.

3.4 Oppsummering turistovernattinger i Voss

De foreliggende beregninger av overnattinger i Voss i 2007 kan oppsummeres i følgende tabell (avrundede tall):

Tabell 2 Samlet antall turistovernattinger i Voss i 2007

Overnattingsform	I alt
Sum kommersiell overnatting ("varme senger")	456 000
Utleie av hytter som firmahytter	151 000
Utleie av private hytter og leiligheter ellers	70 000
Egenbruk private hytter/leiligheter	277 000
Annen utleie (lokaler med mer)	13 000
Besøk hos slekt og venner	90 000
Totalt	1 060 000

TØI rapport 950/2008

Det totale antallet overnattinger foretatt av turister i Voss i 2007 er altså beregnet til knappe 1,1 millioner.

4 Turistenes forbruk - innledning

4.1 Hovedtrekk i metode

Analysen på kommunenivå krever en større grad av presisjon i datagrunnlag enn ved tilsvarende analyser på fylkesnivå. Beregninger med utgangspunkt i makrotall for større geografiske enheter ivaretar ikke lokale særegenheter, og kan lett gi resultater som ikke er i overensstemmelse med forhold man faktisk kan observere innen kommunen. Dette gjelder for eksempel omsetning i varehandel og i aktivitetsanlegg.

Analysens verdi øker i betydelig grad ved at vi utnytter eksisterende data om overnattinger og data om omsetning i turistbedrifter og andre turistrelaterte virksomheter (inkludert handelsbedrifter) og sysselsetting i kommunen.

I den sammenheng vil vi også kunne benytte oss av muligheten for å anvende data fra undersøkelsen fra Hemsedal og Hol kommuner som nøkkeltall for denne studien, siden disse kommunene er noenlunde sammenlignbare med Voss (særlig som vinterdestinasjon).

De følgende beregningene er derfor basert på det som har vært mulig innen prosjektets ramme å innhente av lokale data. Slike data har i stor grad blitt framskaffet av Destinasjon Voss, turistkontoret og av ulike kommunale instanser, og dels gjennom samtaler med lokale ressurspersoner. Disse dataene er blitt komplettert dels gjennom bruk av data på kommunenivå fra SSB (for eksempel detaljhandelsstatistikk og sysselsettingstall), og dels ved bruk av ulike nettsider.

Denne framgangsmåten innebærer at vi ikke, slik som i de regionale analysene, knytter forbruksberegningene ensidig opp til omfanget av overnattinger. Dermed er våre beregninger av turistomsetningen mindre sårbare i forhold til eventuelle feilanslag i antallet overnattinger. Ved å anvende omsetningstall fra for eksempel detaljhandel, skianlegg, festivaler og arrangement, etc. fanger vi også opp dagsbesøkendes og gjennomreisendes forbruk. Det er viktig å få med i beregningene for en destinasjon som Voss, som nettopp har en del gjennomreisende og dagsbesøkende på grunn av sin beliggenhet på ruten mellom Bergen, Fjord Norge-regionen og Østlandet, og på grunn av dagsbesøkende til skianlegg, festivaler, opplevelser og aktivitetsarrangementer i bygda, samt gjennomreisende turbuss- og cruisepassasjerer på ekskursjon.

I tidligere analyser på fylkes- og regionnivå har vi fokusert på turistenes forbruk eksklusive merverdiavgift og andre produktavgifter. Dette fordi vi har vært ute etter verdien av den *produksjonen* av varer og tjenester turistenes etterspørsel genererer. Grunnlagsverktøyet har blant annet bestått av SSBs fylkesvise satellittregnskap for reiseliv, som følger prinsippene i nasjonalregnskapet om at produksjonsverdi regnes eksklusive avgifter.

Sett fra turistenes side er forbruket inkludert avgifter. Det vil i mange sammenhenger være fornuftig å se bort fra avgiftene på det bedriftene selger når man skal beregne hvor mye turistene legger igjen. Statlige avgifter er noe selgeren av et produkt innkrever på vegne av staten og således penger som går rett ut av området og inn i statskassen.

Tilsvarende resonnement kunne gjøres gjeldende for andre typer av statlige særavgifter, for eksempel skjenkeavgifter og miljøavgifter.

I grunnlagsmaterialet vårt opereres det i hovedsak med omsetning eksklusive merverdiavgift (detaljhandelsstatistikk, skiheisomsetning etc.).

I noe av grunnlagsmaterialet er imidlertid merverdiavgift inkludert. Dette gjelder for eksempel for den delen av omsetningstallene fra hoteller på Voss som omhandler servering inkludert i pensjonspriser (hvor serveringsdelen er avgiftsbelagt), og det gjelder tall fra SSBs forbruksundersøkelser (hvor avgifter er inkludert i husholdningenes utgifter).

Vi har i slike tilfeller regnet om til avgiftsfrie beløp. Dette innebærer at vi har beregnet og trukket fra avgiftsandelen i de omsetningstall hvor mva er inkludert, men vi har ikke trukket ut andre særavgifter.

Alle resultattall i rapporten er således konsekvent angitt som verdier eksklusive merverdiavgift.

4.2 Hovedtrekk i beregningsgrunnlag og forutsetninger

Her gis en kort oversikt over hovedtrekk i beregningsgrunnlag og forutsetninger. Anvendelsen av de respektive datagrunnlag er forklart nærmere i sammenheng med selve beregningene.

4.2.1 Omsetning losji

Datagrunnlaget for hoteller og liknende er i utgangspunktet hentet fra SSBs oppgaver over losjiovernetning. Vi har imidlertid også hentet inn omsetningsoppgaver for de enkelte overnattingsbedriftene. Materialet omfatter omsetning losji (ikke avgiftspliktig) og omsetning medregnet servering inkludert i pensjonspris (serveringsdelen er her inkludert merverdiavgift).

I Voss kommune utgjorde losjiinntekten 440 kr per overnatting i 2007⁵. Flesteparten av hotellovernetningene er her rapportert inn fra tradisjonelle hoteller, dvs. ni hotellbedrifter i 2007.

Når det gjelder overnattinger på fjellstuer og gårder, i hyttegrender og leiligheter med servering har vi for Voss basert oss på en gjennomgang av priser tilbudt på slike overnattingstilbud i Voss kommune, samt direkte informasjon fra foretakene. På grunnlag av dette har beregnet en gjennomsnittskostnad per person på omtrent 275 kr per overnatting i losjikostnad for fjellstuene, leilighetsanlegg og annen

---

⁵ I følge SSB skal dette være før eventuell byråprovisjon er trukket ut.

overnatting med servering utenom hotellene. Dette er beregnet som losjiandel som for hotellene på ca 66 prosent, dvs. av en gjennomsnittlig gjestedøgnsomsetning inklusive servering og annet på om lag 420 kroner per overnatting.

Sammenligninger vi med den tidligere studien fra Hemsedal, har turistkontoret der gjort en tilsvarende beregning og landet på en omsetning på knapt 400 kr per overnatting i weekend og ca 180 kr i midtuke. En antatt snittpris for hele året ut fra disse beregningene ligger på 245 – 265 kr ifølge Hemsedal turistkontor.

Vi vil i beregningene anvende kr 275 i gjennomsnitt for Voss i losjiovernatting for enhetene med servering (fjellstuer, leiligheter, rom og lignende). Dette tallet er en del lavere enn omsetningstallene per overnatting i hotellovernattingene. Det er naturlig, siden hotellene har gjennomgående høyere standard (og dermed pris) enn fjellstuene, leilighetene og liknende.

For foretakene som tilbyr overnatting med selvhushold har vi beregnet en losjiovernatting på ca 210 kroner per overnatting inklusive betalt renhold og leie av sengetøy.

Når det gjelder camping (utenom hytter), har vi brukt 100 kroner per overnatting som anslag for vårt beregningsgrunnlag.

4.2.2 Omsetning servering

SSB gir ikke tall for servering slik de gjør for losjiovernatting. Våre tall for serveringsomsetning (netto) er derfor i hovedsak basert på tallmateriale fra egen innsamling. Dette er data som dels er samlet inn direkte og dels er beregnet ut fra omsetningsoppgaver fra serveringsbedrifter på lister fra Destinasjon Voss (Vossguide og www.visitvoss.no).

4.2.3 Omsetning i handelsnæringen (detaljhandel)

Hovedprinsippet i beregningene er at differansen mellom totale omsetningstall i detaljhandel og forbrukstall for kommunenes egne innbyggere tilsvarer omsetning til tilreisende.

Avgrensning av begrepet ”detaljhandel” i turismesammenheng

I denne analysen har vi ønsket å skille mellom turistenes forbruk av varer til daglig eller løpende bruk og varer og tjenester som er av mer investeringsmessig karakter.

Tjenester utført av håndverkere, entreprenører etc. knyttet til bygging og vedlikehold av hytter og leiligheter hører ikke inn under detaljhandel.

Det er litt mer komplisert å behandle leveranser av byggevarer, møbler og interiør til hytter og leiligheter. Det er et nokså flytende skille mellom hva som er ”småkjøp til hytta” (som kan regnes som løpende forbruk) og hva som er varige investeringer. Vi var valgt å regne all butikkomsetning innen byggevarebransjen og andre bransjer regnet med i SSBs statistikk som detaljhandel/løpende forbruk.

Et annet forhold er handel til personer på arbeidsopphold i Voss (spesielt turistnæringen og anleggsvirksomhet). Dette klarer vi ikke å skille ut fra handelstallene, disse blir således betraktet på like linje med ordinære turister.

Detaljhandelsstatistikk

Vi har bestilt kommunevis detaljhandelsstatistikk fra SSB for 2006 (siste tilgjengelige data). Statistikken gir tall eksklusive mva fordelt på bransjer for perioder på to og to måneder. I praksis er omsetningen fordelt på "salg av drivstoff til og reparasjoner og vedlikehold av motorkjøretøyer", "butikker med bredt vareutvalg" (vesentlig dagligvarer) og "annen butikkomsetning".

Forbruksundersøkelser

Videre har vi anvendt tall fra SSB forbruksundersøkelser, som gir gjennomsnittlig forbruk (inkludert avgifter) per husholdning og person etter hovedgrupper av varer og tjenester. Ut fra gjennomsnittlig forbruk (fratrasket mva) i fylkene på Vestlandet av varer i detaljhandel (2006) har vi stipulert et normalforbruk for innbyggere i Voss i 2007.

Handelslekkasjer

Et problem her er mulige handelslekkasjer kommunene i mellom. Voss har sannsynligvis en viss lekkasje begge veier, det vil si at vossinger handler i nabokommunene eller i nærmeste by (f. eks. Bergen) samtidig som at de som er bosatt i nabokommunene og Bergen også handler en del i Voss. Vi har her antatt at dette vil jevne seg noenlunde ut og at handelslekkasje ikke vil være en vesentlig faktor for Voss. (Se for øvrig avsnittet om detaljhandelsomsetning i Voss.)

4.2.4 Omsetning lokal transport

Lokal transport omfatter her taxinæring og turbilkjøring. Taxinæringen i kommunen betjener både fastboende og turister, men det er også en del skolekjøring og annen velferdsbegrunnet transport (syketransport etc.).

Tallmateriale er framskaffet gjennom kontakt med busselskapene og taxinæringen.

4.2.5 Omsetning i foretak som tilbyr aktiviteter/opplevelser

Dette omfatter i hovedsak

- Skiheisanlegg
- Ekstremспорт
- Golfbane
- Annet (opplevelser, besøksmål/attraksjoner etc.)

Tallmateriale for skiheiser er basert på oppgaver over omsetning i skiheiser fra Alpinanleggenes landsforening (ALF), og fra omsetningsoppgaver fra Brønnøysundregisteret, pluss informasjon fra bedriftene.

For Voss er det gjort anslag for raftingsenteret og golfanlegget i Voss på grunnlag av informasjon fra Brønnøysundregisteret. For de øvrige aktivitetstilbud (festivaler og tilstelninger) er en del tallmateriale samlet inn av Destinasjon Voss supplert med regnskapsinformasjon fra Brønnøysundregisteret.

4.2.6 Andre virksomheter med salg av varer/tjenester til turister

Dette omfatter først og fremst ulike aktiviteter knyttet til eie og bruk av fritidsboliger (vedlikehold, brøyting, hyttepass, brensel, etc.). Vi må her skille mellom det som er løpende tjenester knyttet til bruk/opphold i Voss og det som er ren byggevirkosomhet (inkludert tilbygg/oppgradering av eksisterende fritidsboliger).

Sistnevnte typer av økonomisk aktivitet er behandlet separat i denne analysen (under ”effekter av bygging av fritidsboliger”).

Datagrunnlaget for beregning av løpende forbruk er hentet fra Jan Velvins undersøkelse i Hol i 2002.

Andre typer omsetning knyttet til tjenesteyting (frisører, legebehandling etc.) utgjør relativt små beløp. Det er ikke gjort egne beregninger for dette.

5 Turistrelatert omsetning i Voss

5.1 Losjioomsetning

5.1.1 Losjioomsetning i hoteller og liknende

Dette omfatter overnattinger i hoteller og hytte/leilighetsanlegg og utleie av hytter. Vi tar utgangspunkt i overnattingstall for Voss.

- Losjioomsetning relatert til de knapt 170 000 overnattingene i hoteller utgjorde 74,7 millioner i 2007. Dette tilsvarer en omsetning på 440 kroner per overnatting.
- For enhetene med servering (fjellstuer, leiligheter, husrom og lignende) er det beregnet et antall overnattinger på snaut 66 000 gjestedøgn. Med en estimert gjennomsnittspris på ca 420 kroner, og hvorav 275 kroner per gjestedøgn utgjør losji, blir losjioomsetningen om lag 18,2 millioner for disse 10 virksomhetene. Imidlertid har vi justert anslaget noe ned basert på omsetningsoppgaver og direkte informasjon fra foretakene til 14,0 millioner.
- For virksomhetene med selvhusholdovernatting anvender vi 210 kroner per overnatting som beregningsgrunnlag. For de 178 500 gjestedøgnene disse bedriftene står for tilsvarer det omtrent 37,5 millioner i total omsetning. Vi justerer også dette ned til 36,4 millioner basert på direkte informasjon. Av dette utgjør losjioomsetningen 23,5 millioner.
- Losjioomsetning camping er beregnet til 100 per gjest per overnatting. For de ca 42 200 overnattingene i 2007 tilsvarte det omtrent 4,2 millioner i losjioomsetning.

Til sammen blir den estimerte losjioomsetningen i varme senger på Voss omtrent (74,7 + 14,0 + 23,5 + 4,2 mill. kr) 116,4 millioner kroner .

5.1.2 Omsetning hytteutleie og annen utleie

Vi antar her at sannsynlig åremålsleie for hytter anvendt som firmahytter er ca 100 000 kroner, basert på samtaler med utleiere. Årlige leieinntekter for hytter/leiligheter som leies ut til private antas å ligge lavere, og er stipulert til ca 60 000 kr i gjennomsnitt. Dette tilsvarer en relativt rimelig åremålsleie, eller utleie i 12 uker á kr 5 000.

Samlet utleieverdi for disse hyttene og leilighetene – som er beregnet til samlet å utgjøre 380 enheter – utgjør under disse forutsetninger ca 30 millioner kroner. Herav 18 millioner kroner for firmahytter, og 12 millioner kroner for de øvrige hytter.

Annen utleie (diverse lokaler og lignende) av antatte 70 enheter/rom utgjør etter våre anslag ca 350 utleieuker. Med en stipulert gjennomsnittspris på 4 000 kr per utleieuke utgjør dette 1,4 millioner kroner.

5.1.3 Samlet losjioversetning i Voss

Ut fra foregående beregninger får vi en samlet losjioversetning i Voss for 2007 på ca 148 millioner kroner. Dette fordeler seg på de ulike overnattingsformer slik:

Tabell 3 Samlet omsetning losji i Voss i 2007

	Millioner kroner
Hoteller og andre bedrifter i hotellstatistikken	74,7
Kommersielle leilighets- og hytteanlegg, fjellstuer og gårder med servering	14,0
Turisthytter ("hyttegrender"), gårder, leiligheter og husrom med selvhushold	23,5
Camping (utenom hyttegrender)	4,2
Utleie av hytter, leiligheter og hus for utleie (vesentlig firmahytter og an. åremålsleie)	30,0
Annen utleie av felleslokaler, klubbhus/hytter og liknende	1,4
Total losjirelatert inntekt	147,8

TØI rapport 950/2008

5.2 Omsetning servering og annen omsetning utenom losji

5.2.1 Bakgrunnsmateriale og utgangspunkt for beregninger

Vi har framskaffet omsetningstall for 2006 fra Brønnøysundregisteret for de fleste relevante AS-bedrifter i Voss. Vi legger til grunn en konsumprisøkning på 0,8 prosent fra 2006 til 2007 for å komme frem til tall for 2007 basert på 2006 tall. For å kunne beregne noenlunde korrekte tall for 2007 har vi i tillegg måttet innhente informasjon fra en del enkeltbedrifter.

Omsetningen ved overnattingsbedriftene omfatter grovt sett losji og servering. Imidlertid omfatter omsetningen også andre typer salg, som kioskvarer og suvenirer. Omsetningen kan imidlertid også omfatte salg av ulike typer tjenester og aktiviteter, for eksempel utleie av lokaler, spa- og fitnessfasiliteter, sykkelutleie, opplevelsesopplegg, etc.

For å lette innsamlingen av omsetningsdata og behandlingen av disse har vi valgt å slå sammen serveringsomsetning og annen omsetning utenom losji. Fra flere bedrifter har vi fått relativt detaljerte omsetningstall, men det har overfor et flertall av bedriftene vist seg mest hensiktsmessig å spørre om omsetning totalt, og for losji⁶. Differansen har vi slått sammen i en gruppe; "servering og annet".

Serveringsomsetningen forestås av mange ulike aktører, det er her hensiktsmessig å skille mellom følgende:

⁶ For de bedriftene som er med i hotellstatistikken er det oppgitt samlet losjioversetning i statistikken.

- Servering i hoteller og andre overnattingssteder som omfattes av hotellstatistikken. I Voss kommune gjelder dette ni bedrifter.
- Servering i overnattingsbedrifter som ikke omfattes av hotellstatistikken. I Voss gjelder dette 10 overnattingstilbud med servering og ca 30 andre overnattingsforetak/tilbud med selvhushold.
- Servering i kafeer og restauranter, gatekjøkken, museer og selskapslokaler etc. utenom overnattingsbedriftene.

5.2.2 Omsetning i hotellbedriftene

Vi kan her skille mellom

- servering tilknyttet pensjon⁷
- servering til overnattingsgjester og andre i kiosk, restaurant, bar, nattklubb osv.

Hotellene/pensjonatene i Voss hadde i 2007 en total omsetning på rom og servering på ca 150 millioner kroner. Av dette var 74,7 millioner losjijomsetning. De resterende 75,3 millioner kroner består av servering og ”annet”. I dette tallet inngår ca 37,9 millioner kroner som er servering knyttet til pensjonspris.

5.2.3 Serveringsomsetning i andre overnattingsbedrifter

Når det gjelder de øvrige foretakene som tilbyr overnatting, har vi for enkelte bedrifter omsetningstall for 2007 (tre bedrifter), men for noen har vi kun omsetningstall for 2006 (fire bedrifter). De resterende tre har vi estimert omsetningen for. Andelen losjijomsetning ligger for de fleste overnattingsbedriftene på mellom 55 og 70 prosent i Norge, og vi har valgt å bruke fordeling rom/pensjon som for hotellene i Voss, dvs. 66,3 prosent (ca 2/3 i losji). For de 10 bedriftene med servering er estimert omsetning på 21,5 millioner, hvorav om lag 14,0 er losjijomsetning. Det betyr at 7,5 millioner er servering og ”annet”.

Når det gjelder de ca 30 foretakene med selvhusholdovernatting er anslått totalomsetning for disse bedriftene i 2007 omtrent 36,4 millioner kroner. Vi har regnet med 65 prosent losjijomsetning i gjennomsnitt for disse ut fra de opplysninger vi har direkte fra et utvalg av bedriftene. Det er dermed stipulert en omsetning for servering og annet på 12,9 millioner kroner. For disse bedriftene er ”servering og annet” altså ikke knyttet direkte til overnatting (pensjonsomsetning), men til arrangementer, aktiviteter, grupper og annen serveringsomsetning.

Til sammen er det altså beregnet en omsetning tilknyttet overnattingsforetakene servering og ”annet” (alt utenom losji) på 95,7 millioner kroner.

---

⁷ For eksempel frokost og måltider ellers i halv- og helpensjon, og servering til grupper (konferanser, arrangementer etc.) hvor serveringen inngår i et samlet tilbud og/eller betales på samlet regning.

5.2.4 Omsetning i restauranter og kafeer ellers

Det er i alt fire frittstående restauranter/spisesteder (ikke tilknyttet overnattingsbedrifter og skianlegg) som vi har identifisert via Voss Turistinformasjon, Brønnøysundregisteret og Gule sider. Disse hadde en samlet estimert omsetning i 2006 på 8,8 millioner, dette gir en estimert omsetning i 2007 på 8,9 millioner.

Voss har også ni kafeer, konditorier og liknende med servering med en omsetning på om lag 23,1 millioner i 2006, tilsvarende 23,3 millioner kroner i 2007. Videre finnes det fire-fem serveringssteder for hurtigmat med en samlet omsetning på 20,2 millioner kroner i 2007 (20,0 i 2006).

Til sammen utgjør dette en samlet netto omsetning på 49,3 millioner i 2007.

I tillegg kommer serveringsstedene ved skianleggene. Vi har innhentet tall fra disse bedriftene. Samlet netto omsetning i 2007 var på omtrent 2,8 millioner kroner.

I tillegg finnes det en del småskalaprodusenter tilknyttet Vossameny. Hvis vi antar en turistrelatert omsetning på om lag 200.000 kroner per foretak/producent, så utgjør det 1,2 millioner kroner.

Det finnes også en bedrift og en stiftelse som tilbyr kulturell servering, museum, opplevelser, butikkvarer, hvor hoveddelen av omsetningen trolig skriver seg fra serveringsvirksomhet. Samlet har disse foretakene en omsetning på om lag 8,0 millioner i 2007. Vi velger å ta det med i kategorien "servering og annet" som for hotellene.

Alt i alt er omsetning innen denne kategorien serveringsvirksomhet estimert til 64,4 millioner kroner i 2007.

5.2.5 Samlet serveringsomsetning i Voss kommune

Samlet omsetning knyttet til servering og "annet" beløper seg til om lag 160 millioner kroner. Dette fordeler seg slik:

Tabell 4 Omsetning innen servering og "annet" i Voss 2007. Eksklusive merverdiavgift

Kategori	Millioner kroner
9 bedrifter i hotellstatistikken	75,3
10 overnattingsforetak med servering	7,5
30 foretak med overnatting som selvhushold	12,9
Andre restauranter/kafeer, selskapslokaler og liknende	64,4
Sum	160,1

TØI rapport 950/2008

Tallene må leses med følgende i minne:

De ca 75,3 millionene i omsetning ved overnattingsbedriftene (frittstående serveringssteder er trukket ut) er her lik omsetning (netto) totalt minus losjioinsetning. I dette tallet ligger det derfor inne også omsetning som ikke er servering (eller overnatting). Dette dreier seg for de fleste bedriftenes

vedkommende om små beløp (diverse småsalg), men for enkelte bedrifter er det med poster som kan være relativt store (diverse aktiviteter, spa- og fitnessfasiliteter, utleie av festlokaler og lignende). Det må også bemerkes her at vel halvparten av hotellene kun rapporterer inn til SSB deler av året, og at disse kan ha noe omsetning også utenom rapporterings sesong, for eksempel utleie av konferanselokaler/festlokaler etc. Det kan forklare at andelen registret samlet losjio msetning er lavere enn normalt (gjennomsnittet i Norge) i forhold til totalomsetning for hotellene i Voss.

Et annet forhold som er viktig er at tallene også innbefatter salg av serveringstjenester til personer bosatt i kommunen⁸. Det vil si både fastboende og personer som er midlertidig bosatte i forbindelse med sesongarbeid (se for øvrig avsnitt 1.3.6).

5.3 Omsetning i handelsnæringen (detaljhandel)

5.3.1 Total omsetning

Total omsetning i detaljhandel (eksklusive merverdiavgift) utgjorde i 2006 (siste tilgjengelige tall fra SSB) i alt ca 1 083 millioner kroner i Voss. For å få tilnærmede tall for 2007 har vi antatt en økning i omsetningen på fem prosent i alle handelsbransjer (løpende priser). Vi får dermed en total omsetning på 1 128,6 millioner kroner. Dette fordelte seg med 174,6 på bensin/drivstoff, 440,1 på butikker med bredt vareutvalg og 513,9 på annen detaljhandel (mill. kr).

Tabell 5 Total omsetning i detaljhandel i Voss kommune 2007, eksklusive merverdiavgift. Millioner kroner.

Bensin/drivstoff til motorkjøretøyer	174,6
Butikkhandel med bredt vareutvalg (vesentlig dagligvarer), inkl	440,1
All annen butikkhandel: Klær, tekstiler, møbler og innredningsartikler, jernvare- og fargehandel, byggevarer, fritidsutstyr, spill og leker etc.	513,9
Totalt	1 128,6

TØI rapport 950/2008

5.3.2 Innbyggernes eget forbruk i Voss

Ut fra gjennomsnittstall for Vestlandsfylkene fra SSBs forbruksundersøkelser 2006, samt en antatt forbruksøkning på 5 prosent fra 2006 til 2007, har vi beregnet følgende forbruk for innbyggere i Voss i 2007 i tabell 6 nedenfor:

⁸ Noe av serveringsomsetningen er altså ikke direkte turistrelatert. Når det gjelder total turistrelatert omsetning kan man si ikke-turistrelatert omsetning innen servering at til en viss grad oppveies av noe turismerelatert omsetning i andre virksomheter som ikke er regnet med i tallene for turistrelatert omsetning i Voss, som for eksempel varer og tjenester innen bank, post, bil- og båtutleie, offentlige tjenester (f. eks. helsetjenester, saksbehandling m.m.) osv. Vi har imidlertid ikke grunnlag for å estimere dette nærmere innen prosjektets rammer.

Tabell 6 Beregnet forbruk i detaljhandel per innbygger og totalt i Voss i 2007. Innbyggere i Voss. Eksklusive merverdiavgift

Forbrukskategori	Forbruk og omsetning 2007	
	Kr per pers	i 1000 kr
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	16 939	234 271
Alkoholholdige drikker og tobakk	3 624	50 119
Klær og skotøy	7 169	99 146
Møbler og husholdningsartikler	7 144	98 796
Artikler til vedlikehold av bolig	6 676	92 333
Drift og vedlikehold av transportmidler	7 845	108 500
Andre varer	9 611	132 921
Sum forbruk per person	59 008	816 086

TØI rapport 950/2008

Hver innbygger har et forbruk (eksklusive mva) på ca 59 000 kr i året, for alle innbyggerne til sammen utgjør dette 816 millioner kroner.

Dette fordeler seg med 284 mill. kr på dagligvarehandel (inkl. drikkevarer og tobakk), 108,5 mill. kr på drivstoff/reparasjoner av kjøretøy og til sammen 423 mill. kr på annen detaljhandel (klær, sport, husholdningsartikler, møbler, byggevarer, fritidsartikler, etc).

5.3.3 Beregning av turistenes forbruk

Tilreisendes forbruk i Voss innen detaljhandel framkommer av følgende tabell (avrundede tall):

Tabell 7 Beregnet forbruk i detaljhandel, tilreisende, i Voss i 2007. Eksklusive merverdiavgift

	Total omsetning millioner kroner	Innbyggernes eget forbruk	Tilreisendes forbruk
Dagligvarehandel og andre	440,1	284,4	155,7
Drivstoff, vedlikehold og rep. av kjøretøyer	174,6	108,5	66,1
Klær, sport, møbler, byggevarer etc.	513,9	423,2	90,7
Totalt	1 128,6	816,1	312,5

TØI rapport 950/2008

Kilde: SSB

Til sammen står tilreisende for ca 312,5 millioner kroner av omsetningen i detaljhandelen i Voss i 2007. Herav ca 156 millioner i dagligvaresektoren, ca 66 millioner i bensin og service og ca 91 millioner kr til ulike typer av varer ellers.

Tilreisende omfatter i denne sammenheng både turister (inkludert gjennomreisende og dagsbesøkende) og personer på arbeidsopphold som ikke har fast bopel i Voss⁹.

Voss sine egne innbyggere står for om lag 65 prosent av omsetningen i dagligvarehandelen i kommunen, 62 prosent av handelen med drivstoff og ca 82 prosent av annen detaljhandel.

5.3.4 Sammenlikning med Hol og Hemsedal og årsaker til avvik i detaljhandelsomsetning i forhold til Voss

I avsnittet 4.3.3. ovenfor har vi beregnet at tilreisende står for et forbruk på 312,5 millioner kroner i Voss kommune i 2007. Dette fremkommer som differansen mellom totalomsetningen i detaljhandelen og innbyggernes stipulerte forbruk. I rapporten om Hol og Hemsedal har vi satt likhetstegn mellom denne differansen ("restforbruket") og turistenes forbruk, noe som kan anses som plausibelt for de to kommunene.

For Voss er dette tallet imidlertid en del høyere enn for Hol og Hemsedal, særlig om man fordeler restforbruket på antall turistovernattinger og sammenligner de tre kommunene. For Voss har vi altså beregnet et restforbruk på 312,5 mill kr fordelt på litt over en million turistovernattinger (296 kr per gjestedøgn). Til sammenligning var "restforbruket" i Hol kommune 141 kr per overnatting og i Hemsedal ca 120 kr per overnatting. Ser vi på hva forbruket til de tilreisende "skulle ha vært" i forhold til antall gjestedøgn på Hol, finner vi at tilreisendes forbruk er på 164 millioner mer enn det "skulle ha vært" ut fra forbruk per gjestedøgn fra Hol-undersøkelsen (tabell 8 nedenfor).

Tabell 8 Innbyggernes beregnede forbruk innen detaljhandel i Voss (2007), og stipulert forbruk hvis forholdet mellom forbruk per gjestedøgn hadde vært det samme som for Hol i (2006). Eksklusive merverdiavgift.

	Stipulert forbruk turister, mill. kr	"Skulle ha vært" med Hol-tall pr. gjestedøgn, mill. kr	Differanse, mill. kr
Dagligvarehandel	156	84	72
Drivstoff og rep.	66	27	39
Klær, sport, byggevarer etc.	91	38	53
Totalt	313	149	164

TØI rapport 950/2008

⁹ Det er her viktig å være oppmerksom på at tilreisendes forbruk ikke omfatter bosatte i nabokommuner som besøker Voss for å handle. Vi har antatt at handelslekkasje til andre kommuner oppveies av at andre kommuners innbyggere handler i Voss. Kolonnen "innbyggernes eget forbruk" betyr da i realiteten det kommunens egne innbyggere handler i Voss minus det de handler i andre kommuner pluss det bosatte i nabokommunene (som ikke er turister i denne sammenheng) handler i Voss.

Det er høyt "turistforbruk" i både kategorien "Dagligvarer og butikker med bredt vareutvalg" og i kategorien "Klær, sport og byggevarer etc.". Mulige forklaringer kan være:

- Stort innslag av turister på gjennomreise om sommeren.
- Mange dagsbesøkende i Voss i forhold til på Geilo, spesielt i forbindelse med festivalene og arrangementene, dessuten cruisepassasjerer på ekskursjon¹⁰.
- Voss er i større grad et lokalt/regionalt handelssentrum enn Geilo (men også utsatt for handelslekkasjer til Bergen).
- Det er et bredere utvalg av butikker på Voss enn på Geilo
- Mye utrustning til nye leiligheter og hytter kjøpes inn lokalt, for eksempel innkjøp til nye hytter i Myrkdalen (Dette er også relatert til punktet ovenfor).
- Større forekomst av lokale produsenter/selgere av f. eks. klær, elektronikk, etc. i Voss enn på Geilo.
- Trolig større forekomst av utstrømmende internetthandel og postordre som blir registrert som salg i Voss men med varer som sendes ut av kommunen (for eksempel via Skigutane AS/Bula, Kari Traa AS, aktivitetsforetak med butikker, etc.)

Vare- og butikkutvalget lokalt kan for øvrig også innebære at vossingenes eget forbruk i hjemkommunen faktisk er høyere enn gjennomsnittet på Vestlandet, slik at innbyggernes eget forbruk er underestimert, og at restdifferansen ("turistforbruket") følgelig er overestimert.

Når det gjelder kategorien "Drivstoff og reparasjon av kjøretøyer", så er forbruket 39 millioner "for mye" i forhold til hva vi kunne forvente om forbruket var som i Hol per overnatningsdøgn. Dette kan forklares med større gjennomgangstrafikk og flere bensinstasjoner enn på Geilo.

Voss er et knutepunkt på veien mellom Østlandet og Bergen og Fjord Norge-regionen m.m., dvs. at Voss har spesielt mange gjennomreisende som ikke overnatter, men som likevel handler mye i Voss. Dette kan bestå av både feriereisende til regionen, mens også andre reisende for andre formål.

Ut fra at Voss har mer festivaler og arrangementer enn Geilo, så kan det bety at en del dagsbesøkende som ikke blir registrert som overnattende oppholder seg i Voss og handler mens de er der (Voss Cup, Ekstremsportveko, Vossajazz osv.). Dette kan også være tilfelle for personer som faktisk overnatter men som benytter seg av uregistrert festivalcamping eller naturcamping. Man kan også forvente at en del gjennomreisende turister som kommer som turbussgrupper eller i forbindelse med cruiseskipbesøk også oppholder seg på Voss og bidrar til detaljhandelsomsetningen uten at de blir registrert som overnattende. Omfanget av denne type besøk kan være betydelig større enn for eksempel på Geilo.

Vi kan altså observere at detaljhandelsomsetningen utover innbyggernes eget forbruk er mye høyere enn man kunne forvente sammenlignet med Hol og

---

¹⁰ Det var servert måltider til 48 000 cruisepassasjerer i 2007 i Voss i følge Voss og Fjordane Guide Service.

Hemsedal. Det er en viss usikkerhet knyttet til hva differansen skyldes, blant annet vet vi lite om hvor stor internetthandel og netto handelslekkasje er.

Vi vil uansett hevde at omsetningen på 312,5 millioner kroner utover det som er beregnet som innbyggernes eget forbruk i hovedsak er turistrelatert.

Totalt sett har vi valgt å angi turistrelatert detaljhandelsomsetning (eksklusive mva) til ca 300 millioner kroner, men vi er usikre på hvor mye som kan tilskrives overnattende tilreisende og personer på dagsbesøk og gjennomreise. Vi har valgt å runde omsetningstallet ned til nærmeste 100-millioner kronebeløp for å reflektere en viss usikkerhet i beregningene, som forklart ovenfor i dette avsnittet.

5.4 Omsetning transport

Transporttjenestene omfatter her både buss og taxi. Lokale aktører i kjøring av turister til og fra kommunen er i hovedsak Tide, samt noen mindre aktører. Turistrelatert busskjøring er estimert til ca 12 millioner kroner basert på direkte informasjon fra aktørene. Da er ikke skoleskyss og lokalbefolkningens transportetterspørsel ellers regnet med.

Når det gjelder drosje og minibusskjøring er antallet faste biler tilknyttet Voss Drosjesentral opplyst å være 16 per mars 2008. I tillegg er det tre-fire biler som ikke er tilknyttet drosjesentralen. Det kan også antas at det hentes inn noen ekstra biler i for eksempel påska eller under festivalene. Samlet omsetning er ca 20 millioner, som også inkluderer kjøring av lokalbefolkningen.

Fordelingen mellom kjøring av lokalbefolkningen i forhold til folk utenfra vet vi ikke sikkert. Drosjebilaktørene anslår at en betydelig del av trafikken er fra lokale kunder (vossinger). Men vi kan beregne fra gjennomsnittsforkonsumet til vestlendinger/vossinger at kjøp av *alle* transporttjenester beløper seg på snaut 1 600 kroner per person per år, dvs. om lag 22 millioner til sammen for hele lokalbefolkningen eksklusive mva. Det inkluderer blant annet også fly, tog og buss. Anslår vi at 20 prosent går til drosjekjøring i Voss, så skulle det tilsvare ca 5 millioner. De resterende 17 millioner kronene er altså forbruk fra folk bosatt utenfor kommunen. Vi anslår derfor turistrelatert omsetning til om lag 17 millioner kroner.

Turistrelatert omsetning til sammen i turbuss- og taxinæring er anslått til 29 millioner kroner, basert på angitte omsetningstall for 2006 og 2007, forbrukstall fra SSB, samt drøftinger med taxisjåfører og bussoperatører i Voss.

5.5 Omsetning knyttet til aktiviteter og opplevelser

5.5.1 Omsetning i tilknytning til skianlegg

Skiheisomsetningen i Voss utgjorde i kalenderåret 2006 i alt ca 24 millioner kroner, medregnet Bavallen, Myrkdalen og Opheimsheisen, eksklusive

merverdiavgift (kilde: Alpinanleggenes landsforening og oppgaver over omsetning fra 2006).

Netto omsetning i skiutleie, skiservice og skiskoler er på grunnlag av informasjon som nevnt er beregnet til om lag 30 millioner kroner for 2007, da basert på de ulike anleggenes omsetningsutvikling de seneste år.

Serveringen i tilknytning til skianleggene er medregnet i samlet serveringsomsetning beregnet i tidligere avsnitt.

5.5.2 Andre kommersielle aktiviteter og opplevelser

Foretak som primært kommer inn under denne kategorien omfatter i Voss kommune et halvt dusin opplevelsesforetak (Voss Adventure Senter, Voss Rafting Senter, Voss Elvesport, Nordic Ventures) samt aktivitetsrelaterte foretak som Voss Golf og Voss og Fjordane Guideservice.

Opplysninger om til disse seks foretakene viser en samlet netto omsetning på 19,3 millioner kroner.

Denne type foretak har hatt en betydelig vekst de siste årene (2002-2006) på gjennomsnittlig drøye 16 prosent per år. Vi legger derfor til grunn en tilsvarende økning for 2007. Det gir en samlet netto estimert omsetning på 22,5 millioner kroner i 2007. Disse bedriftene har imidlertid en del salg av utstyr, klær og annet som er inkludert i detaljhandelsstatistikken vi har beregnet tidligere. Noe salg av varer foregår av også på internett til kunder utenom kommunen og nabokommunene. Trekker vi dette ut, og løselig anslår at 70 prosent av omsetningen i gjennomsnitt kan anses som relatert til aktivitetene, omsetter disse foretakene for omtrent 15,7 millioner kroner i turistrelaterte aktiviteter.

5.5.3 Festivaler, arrangementer og liknende

Festivaler og arrangementer er viktige for reiselivet og tilgrensende næringer på Voss, og bør derfor tas med i beregningene. De største er Ekstremsportveko (sommer og vinter), Vossajazz, Voss Blues Festival, Vossacup, Osafestivalen og Smalahovesleppet. For eksempel hadde Ekstremsportveko 12 000 besøkende, og Vossajazz rundet 4 000 besøkende i 2007 i følge Destinasjon Voss, som har hentet inn informasjon om besøksantallet og omsetningen for noen av disse arrangementene. En del av arrangørene av disse arrangementene er ikke kommersielle foretak, men stiftelser og foreninger. Dermed er ikke informasjon om omsetning lett tilgjengelig gjennom foretaksregisteret. Vi har som nevnt omsetningstall for noen av arrangementene, og de andre må vi estimere omsetning for. Samlet omsetning relatert til disse arrangementene er anslått til knappe 18 millioner kroner. Vi kan anta at det meste av forbruket i forbindelse med festivalene er turistrelatert, og at om lag 85 prosent er forbruk fra tilreisende. Det skulle gi en omsetning på snaut 15 millioner kroner.

Vi gjør imidlertid ikke noen egne beregninger for ringvirkninger av arrangementer og festivaler i dette prosjektet - omsetningstall knyttet til disse utover hva disse omsetter for inngår i våre generelle tall for hver bransje.

5.6 Omsetning tilknyttet bruk av fritidsboliger

Tallene for detaljhandel, opplevelser etc. omfatter ikke alt forbruk blant hyttebrukere. Sannsynligvis står hytteeierne/brukerne for en vesentlig del av de 300 millionene som er beregnet turistrelatert omsetning i varehandelen (matvarer, møbler, vedlikeholdsartikler, bensin, etc.).

Utgifter til strøm, enkle vedlikeholdstjenester, brensel ikke kjøpt i detaljhandel, etc., samt faste utgifter (bygging, bomavgifter, brøyting, etc.) kommer i tillegg.

Tall fra Jan Velvins undersøkelse i Hol i 2002 indikerer at forbruk av ved, enkle vedlikeholdstjenester og brøyting, bompenger etc. kan antas å utgjøre kr 2 000 per hytte i gjennomsnitt per år.

Tall fra Hemsedal og Hol undersøkelsen kommune viser et gjennomsnittsforbruk av strøm på ca 10 000 kwh. per hytte. Det er ingen grunn til å tro at fritidsboliger på Voss skulle skille seg vesentlig fra dette. Antatt gjennomsnittspris (standard variabel strømpris) er for Voss er 40 øre per kwh. eks. avgifter for 2007, det vil si et gjennomsnittlig strømkjøp på 4 000 kr per fritidsbolig. Vi antar samme utgift for hytter i Voss kommune.

Vi regner her ikke med fritidsboliger som er rene utleieobjekter (hvor slike utgifter antas å ligge i leiesummen), som vi beregnet til å utgjøre 380 enheter.

Med de resterende ca 2 240 fritidsboliger til privat bruk som grunnlag (jfr. avsnitt 3.2.4) utgjør 6 000 kr per fritidsbolig en samlet omsetning på 13,4 millioner kroner¹¹.

---

¹¹ Noen av disse varene og tjenestene tilknyttet omsetningen fra privat bruk av fritidsboliger vil være innkjøpt fra aktører utenfor kommunen (kan være f. eks. strøm). Dette kommer til dels inn under samme prinsipp som i betraktningene om handelslekkasje; se fotnote 9 under diskusjonen av detaljhandelsomsetningen.

5.7 Oppsummering turistrelatert omsetning i Voss i 2007

Til sammen utgjør det turistene legger igjen et sted i overkant av 700 millioner kroner i Voss. Tallene inkluderer ikke verdien av salg av nye hytter/leiligheter eller utgifter til oppgradering av eksisterende hytter (se kapittel 7). Derimot er løpende utgifter ved bruk av private fritidsboliger (inkludert utgifter til enkelt vedlikehold, strøm, brøyting etc.) inkludert.

Tabell 9 Total turistrelatert omsetning i Voss i 2007. Eksklusive merverdiavgift.

Omsetningskilde	Millioner kroner
Hoteller og andre bedrifter i hotellstatistikken	74,7
Kommersielle leilighets- og hytteanlegg, fjellstuer og gårder med servering	14,0
Turisthytter ("hyttegrender"), gårder, leiligheter og husrom med selvhushold	23,5
Camping (utenom hyttegrender)	4,2
Utleie av hytter, leiligheter og hus for utleie (vesentlig firmahytter og åremålsleie)	30,0
Annen utleie av felleslokaler, klubbhus/hytter og liknende	1,4
Total losjirelatert inntekt	147,8
Serveringsomsetning	160,1
Detaljhandel	300,0
Turistrelatert transport	29,0
Skiheisomsetning og aktiviteter tilknyttet skianlegg (skiskole, skiutleie, skiservice)	30,0
Andre aktiviteter/opplevelser	15,7
Festivaler og arrangementer	15,0
Annet forbruk knyttet til bruk av fritidsboliger	13,4
Totalt	711,0

TØI rapport 950/2008

Tallene inkluderer forbruket til dagsbesøkende, gjennomreisende og "gjestearbeidere".

Det understrekes videre at lokalt faste eller midlertidig bosatte sitt forbruk av lokalt produserte reiselivstjenester er med i tallene. Dette gjelder serveringsomsetning og fritidsaktiviteter i tilknytning til for eksempel heisanlegg. Når det gjelder detaljhandel er forbruket til kommunens innbyggere ikke med, mens forbruket til midlertidig tilflyttet arbeidskraft er med.

6 Direkte og indirekte virkninger

6.1 Produksjonsvirkninger

De direkte produksjonsvirkningene er for de fleste næringer (litt forenklet sagt) lik verdien av produksjonen minus merverdiavgift. For varehandelen (og andre virksomheter som har karakter av formidling av varer og tjenester andre har produsert – for eksempel reisebyråer) gjelder imidlertid et helt annet prinsipp, her regnes bruttofortjenesten (tilnærmet lik avansen) som produksjonsverdi. Gjennomsnittlig bruttoavance for varehandel på landsbasis er ca 30 prosent av omsetningen eksklusive mva.

De indirekte produksjonsvirkningene beregnes som et påslag på den direkte produksjonsverdien. De omfatter underleveranser fra foretak innen de respektive kommunene, samt inntektsvirkninger (såkalte induerte virkninger). Det vil si forbruk innen kommunen av lønns- og eierinntekter skapt i virksomheter som direkte eller indirekte produserer varer og tjenester til turister.

I tidligere arbeid med fylkesvise økonomiske virkninger av reiseliv (TØI, NIBR og SSB) ble det beregnet en multiplikator på 1,38 for Hordaland. Denne multiplikatoren skal anvendes på direkte produksjonsverdi (hvor verdien av varehandelsproduksjonen = bruttofortjenesten). Slike multiplikatorer er generelt mindre jo mindre område vi studerer, derfor vil vi anta at den for Voss er noe lavere enn for Hordaland samlet, hvor Bergen spiller en viktig rolle som lokalisering av for eksempel underleverandører.

Ut fra næringsstrukturen i kommunen vil vi anta at brorparten av de indirekte virkningene omfatter inntektsanvendelse (innen kommunen antatt å være vanlig forbruk, hovedsakelig rettet mot detaljhandel) og underleveranser i form av tjenester. Sistnevnte omfatter i hovedsak håndverkstjenester, konsulenttjenester og liknende. Vi vil gjøre den antakelse at multiplikatoren i Voss er 1,25.

6.2 Samlede produksjonsvirkninger i Voss

Med produksjonsvirkninger mener vi her verdien av produksjonen, som er satt lik omsetningsverdien av de varer og tjenester næringen produserer, eksklusive merverdiavgift. Et viktig unntak er varehandelen, hvor produksjonsverdien definisjonsmessig tilsvarer bruttofortjenesten, som på landsbasis gjennomsnittlig utgjør ca 30 prosent av omsetningsverdien.

Turistforbruket i Voss i 2007 er beregnet til 711 millioner kroner, eksklusive merverdiavgift (jfr. tabell 9). For å finne produksjonsverdien av dette, må vi justere ned verdien i varehandelen fra omsetningsverdi til produksjonsverdi. Når

vi da regner inn 30 prosent av detaljhandelsomsetningen som produksjonsverdi (30 prosent av 300 mill. kroner = 90 mill. kr.), finner vi at samlet turistrelatert direkte produksjonsverdi er ca 501 millioner kroner.

Vi har anslått en produksjonsmultiplikator for Voss på 1,25, dermed blir de indirekte økonomiske produksjonsvirkningene ca 125 millioner kroner (25 prosent av 501 millioner kroner).

Totale direkte og indirekte produksjonsverdi i Voss er følgelig anslått til drøyt 625 millioner kroner.

6.3 Sysselsetting

6.3.1 Fokus og datagrunnlag

Reiselivets betydning som sysselsettingsfaktor kan belyses på flere nivåer:

1. Hva betyr reiselivet sysselsettingsmessig for de som bor i kommunen?
2. Hva betyr reiselivet i kommunen i antall arbeidsplasser, uavhengig av arbeidstakernes bosted i Norge?
3. Hvor stor er sysselsettingen totalt, f eks hvor mange sysselsatte er det totalt inkludert utenlandske sesongarbeidere?

For kommunen selv betyr det sannsynligvis mest hvordan reiselivet bidrar til å sysselsette kommunens egen arbeidskraft (pkt 1). Sett i litt større perspektiv kan det være et spørsmål om hvor mange arbeidsplasser arbeidslivet i Norge generelt tilføres (pkt 2). Dersom fokus rettes mot den totale aktiviteten i form av for eksempel totalt antall årsverk, ønsker man å også regne med sesongarbeidere som ikke registreres i statistikker over norske arbeidstakere.

Vi har i denne analysen fokusert på pkt 1 og 2.

Vi har undersøkt fordeling av sysselsatte etter næring ut fra SSBs registerstatistikk¹² for sysselsetting. Denne statistikken viser fordeling av sysselsatte etter næring. For det første alle sysselsatte personer som er bosatt i vedkommende kommune, uavhengig av i hvilken kommune arbeidsstedet ligger. For det andre personer som har sin arbeidsplass i Voss uavhengig av i hvilken kommune de er bosatt. Kombinasjonen av bostedskommune og arbeidsstedkommune gis kun for alle næringer samlet.

---

¹² Data for den registerbaserte sysselsettingsstatistikken er basert på flere ulike registre. De viktigste er Rikstrykdeverkets (RTV) arbeidstakerregister, lønns- og trekkoppgaveregisteret og selvangivelsesregisteret administrert av Skattedirektoratet. Statistikken tar utgangspunkt i sysselsettingen av personer bosatt i Norge og fordelingen av denne på næringer i en bestemt uke (først i november) i fjerde kvartal. Personer som ikke er i noe ansettelsesforhold eller i selvstendig virksomhet denne uken kommer likevel med i statistikken dersom de har et innrapportert arbeidsforhold fra tidligere på året. Personer som skifter arbeidsplass registreres i den næring de jobbet i registreringsuken.

Fordelingen på næringer er gjort ut fra den hovednæring hvor hver enkelt person hadde sin beskjeftigelse på registreringstidspunktet (fjerde kvartal hvert år).

Sysselsettingsstatistikken gir også fordeling på arbeidstid per uke, etter hovedtype av næring.

Siste tilgjengelige statistikk er fra 2006. Registreringen er gjort ved utgangen av året (per 4. kvartal).

Utenlandsk arbeidskraft som ikke er registrert med bopel i Norge er ikke med i statistikken på kommunenivå. Slik statistikk (over ikke bosatte i Norge, på kortidsopphold) publiseres kun på fylkesnivå.

6.3.2 Sysselsettingsstatistikk for Voss 2006

Sysselsettingsstatistikken for Voss i 2006 viser at det var i alt 7 013 personer bosatt i Voss som var registrert som sysselsatte ved utgangen av 2006. Totalt hadde 6 342 sitt arbeidssted i Voss, inkludert innpendling.

Sysselsatte fordelt på næringer

Ser vi på arbeidsplassene i Voss, finner vi at relativt mye direkte kan knyttes til turismen. Hotell- og restaurantvirksomhet, transport og ”kulturell tjenesteyting og sport” samt varehandel er næringer som direkte betjener turistene.

Tabell 10 Sysselsetting etter næring, henholdsvis personer med arbeidssted i Voss og personer bosatt i Voss. 2006.

Næring	Antall sysselsatte		Andel av sysselsetting (%)	
	Arbeidssted Voss	Bosted Voss	Arbeidssted Voss	Bosted Voss
Hotell- og restaurantvirksomhet	429	420	6,8	6,0
Transport og kommunikasjon	360	411	5,7	5,9
Kulturell tjenesteyting og sport	87	115	1,4	1,6
Detaljhandel og reparasjon av varer	635	622	10	8,9
Jordbruk, skogbruk, jakt og viltstell	464	452	7,3	6,4
Diverse industri, trevare, etc.	401	638	6,3	9,1
Kraftforsyning	48	69	0,8	1,0
Bygge- og anleggsvirksomhet	612	705	9,6	10,1
Motorkjøretøytjenester	200	188	3,2	2,7
Agentur- og engroshandel	149	175	2,3	2,5
Forretningsmessig/finansiell tjenesteyting	303	430	4,8	6,1
Annen personlig tjenesteyting	79	79	1,2	1,1
Offentlig adm., undervisning, helse, renovasjon etc.	2 500	2 634	39,4	37,6
Annet og uoppgitt	75	75	1,2	1,1
Sum	6 342	7 013	100	100

TØI rapport 950/2008

Kilde: SSB

Hotell- og restaurantsektoren er om lag på størrelse med landbruksnæringene i andel sysselsatte. De største private sektorene er detaljhandelssektoren og bygge-

og anleggssektoren. Desidert største sektor er imidlertid den offentlige, med nær 40 prosent av sysselsatte med arbeidssted i Voss.

I følge Kommuneplanen fra 2007-2018 (s. 15) kan man lese at ...”Sysselsettinga har gått ned i landbruk og industri. I siste planperiode har det komme til fleire nye arbeidsplassar innan varehandel og bygge- og anleggsverksemd (jf. kap. 11).” Sysselsetningsutviklingen viser altså en vridning mot bygg/anlegg og varehandel bort fra landbruk og industri. Begge av de førstnevnte industriene kan anses som å ha et betydelig innslag av turismerelatert virksomhet for eksempel til bygging av hytter og aktivitetsanlegg, og ved slag av varer til turister i varehandelen, som vi har sett på tidligere i rapporten.

Fordeling på heltid og deltid

Reiselivet er tradisjonelt preget av sesongarbeid og deltidsarbeid. I Voss er andelen innen varehandel, hotell- og restaurant som jobber mindre enn halv uke (20 timer) nær 37 prosent.

Tabell 11 Sysselsetting etter næring og arbeidstid per uke 4. kvartal 2006. Voss. Prosent.

	1-19 timer pr. uke	20-29 timer pr. uke	30 timer + pr. uke	Sum
Varehandel, hotell- og restaurantvirks.	36,9	12,2	50,9	100
Jordbruk, skogbruk og fiske	31,5	5,0	63,6	100
Industri, bergverk.	12,2	4,0	83,8	100
Kraft- og vannforsyning	8,3	8,3	83,3	100
Bygge- og anleggsvirksomhet	8,0	1,8	90,2	100
Transport og kommunikasjon	15,6	2,8	81,7	100
Forretningsmessig tjenesteyting	17,5	8,9	73,6	100
Offentlig sektor og undervisning	22,9	18,8	58,4	100
Annet, uoppgitt	34,8	5,1	60,2	100
Alle næringer	24,2	11,7	64,1	100

TØI rapport 950/2008

Kilde: SSB

Deltidsarbeid er imidlertid utbredt også i andre viktige sektorer. Reiselivet skiller seg for eksempel ikke så veldig mye ut fra landbruk/primærnæringer og offentlig sektor når det gjelder andelen sysselsatte med deltidsbeskjeftigelse.

Sesongbetont sysselsetting

Når det gjelder sesongarbeidskraft, har vi relativt få gode holdepunkter.

Utenlandske sesongarbeidere er ikke registrerte i statistikken til SSB (kun et samletall på fylkesnivå). Sannsynligvis faller de fleste norske sesongarbeiderne også utenfor registerstatistikken til SSB (på grunn av at registreringstidspunktet er i begynnelsen av november). Det kan være noen få norske sesongarbeidere blant arbeidstakerne som var registrert bosatt i andre kommuner. Mange av disse er imidlertid bosatt i nabokommuner, og det kan være rimelig å anta at få av disse er sesongarbeidere. Imidlertid kan man anta at en del sesongarbeidere kommer inn fra Bergen. Videre har vi fått opplyst at en del utenlandske sesongarbeidere innen bygg- og anleggsnæringen er sysselsatte/formidlet gjennom virksomheter basert i Voss.

Siden statistikken er individbasert og registrerer kun hovedbeskjeftigelse, skjules sannsynligvis en god del sesongpreget sysselsetting innad i kommunen. Dette gjelder for eksempel personer som påtar seg sesongarbeid i overnattingsanlegg, skianlegg, butikker osv. Videre kommer ikke sysselsetting knyttet til utleie og vedlikehold av hytter (som "attåtning" i tilknytning til for eksempel landbruk), brøyting etc. fram i statistikken.

6.3.3 Beregning av sysselsetting

Direkte sysselsetting

Omfanget av arbeidsplasser som direkte skyldes turismen har vi beregnet ut fra SSBs sysselsettingsstatistikk. Metoden består hovedsakelig i at vi regner med samlet sysselsetting i hotell- og restaurantsektoren samt at vi beregner en turismerelatert andel av sysselsettingen i varehandel, kulturell tjenesteyting/sport og transport.

Vi antar at anslagsvis 80 prosent av de sysselsatte innen transport og 90 prosent innen kulturell tjenesteyting og sport (fortrinnsvis aktiviteter, opplevelser, festivaler og museer etc.) betjener turister direkte. Dette utgjør dette om lag 370 arbeidsplasser til sammen. Det er videre 635 personer som har vært sysselsatt innen detaljhandel og reparasjon av varer. Siden turistene står for 300 millioner kroner (27 prosent av omsetningen), gir en gjennomsnittsbetraktning (sysselsettingen antas lineært proporsjonal med omsetningen) at ca 170 av arbeidsplassene direkte skyldes turistenes etterspørsel.

Inkludert hotell- og restaurantsektoren finner vi at ca 970 arbeidsplasser innen Voss kommune kan tilskrives direkte levering av varer og tjenester til turister¹³. Dette utgjør 15 prosent av alle arbeidsplassene innen kommunen.

I disse beregningene har vi ikke tatt med effekter av turismeutbygging og vedlikehold av fritidsboliger etc. Dette kan utgjøre en relativt stor del av sysselsettingen innen bygg- og anleggssektoren.

Indirekte sysselsetting

Den indirekte sysselsettingen kan være vanskelig å beregne på kommunenivå. Denne sysselsettingen oppstår dels som følge av anvendelse av inntekter innenfor kommunen til privat forbruk og dels gjennom underleveranser fra foretak innen kommunen.

Vi har valgt en enkel metode; vi antar at sysselsettingen er en lineær funksjon av den indirekte produksjonsverdien.

Siden vi antar at en stor del av de indirekte virkningene skjer gjennom privat servicesektor, særlig varehandel, anvender vi produksjonsverdi per sysselsatt som grunnlag for beregning av indirekte sysselsetting.

Produksjonsverdi per sysselsatt i detaljhandelen er lik 550 000 i Voss (produksjonsverdi 31 prosent av 1 129 millioner kroner, 635 sysselsatte iflg.

---

¹³ Noe av aktivitetsnivået innen hotell- og restaurantsektoren (og transport med mer) er sannsynligvis ikke direkte turismerelatert. Dette oppveies også til en viss grad av annen aktivitet innen sektorer som ikke er regnet med som turismerelatert tidligere i rapporten, jfr. fotnote 8. Det samme kan sies mht. betraktningene om indirekte sysselsetting.

SSB). Sannsynligvis er den marginale produksjonsverdien en del høyere, så vi anvender her et anslag på 20 prosent mer, dvs. 660 000 kroner i kommunen.

Indirekte produksjonsverdi er beregnet til 126 millioner kroner. Forutsatt en produksjonsverdi per indirekte sysselsatt på 660 000 kroner gir dette 191 indirekte sysselsatte.

Samlet turistrelatert sysselsetting i Voss

Samlet direkte og indirekte reiselivsrelatert sysselsetting er beregnet til ca 1 160 personer. Det er om lag 18 prosent av alle de sysselsatte ved arbeidsplasser innen Voss kommune.

Bygg- og anleggssektoren er ikke medregnet i disse tallene. Denne sektoren står for 9,6 prosent av arbeidsplassene i kommunen, og en betydelig del av dem sannsynligvis turismerelatert.

6.3.4 Noen svakheter ved gjennomsnittsberegninger av sysselsetting

Problemet med å anvende gjennomsnittstall for beregning av direkte og indirekte sysselsetting er at vi ikke får tatt hensyn til at den tilleggsetterspørselen turismen innebærer kan ha en annen virkning på etterspørselen etter arbeidskraft enn den øvrige etterspørsel etter varer og tjenester i kommunen.

Sagt med andre ord: En butikk (eller for den saks skyld en kommunal tjeneste) kan på den ene siden kanskje klare å håndtere økt etterspørsel uten å ansette særlig flere. På den annen side kan en butikk måtte øke bemanningen betraktelig for å møte turistenes etterspørsel.

Et annet viktig moment er at selve eksistensen av bestemte foretak eller bestemte yrker kan bero på eksistensen av en slik tilleggsetterspørsel turismen representerer. Dette gjelder for eksempel handelsforetak og transportbedrifter, eller håndverksbedrifter som tar oppdrag for hytteeiere. Den "overrullingseffekten" turismen representerer, kan særlig i distriktene høyne omfanget av handels- og andre servicetilbud betraktelig mer enn verdien av tilleggsetterspørselen skulle tilsi.

7 Økonomiske effekter av bygging av nye fritidsboliger

7.1 Måling av økonomiske effekter

7.1.1 Hva skal vi måle?

Målet med dette kapitlet er å få en antydning om hvilke økonomiske størrelser utbygging av fritidsboliger innebærer i Voss kommune.

Et viktig spørsmål her er hva man ønsker å måle. Et mulig mål er å se på hvor store inntekter utbygging har ført til siste år, et annet er å se på utviklingen over tid, det vil si både fortid og framtid. Det er imidlertid flere argumenter som taler mot begge disse tilnærmingene:

- Utbyggingen av fritidsboliger i kommunen er en løpende prosess, som har pågått over mange år, og som har ulikt omfang fra år til år.
- Det er vanskelig å skaffe full oversikt over omfanget av prosjekter som er lagt ut for salg og omsetningsverdi for disse innenfor kalenderåret. Blant annet fordi byggetillatelse ikke nødvendigvis realiseres samme år.
- Foreliggende planer angir både konkrete tall for enkelte hyttefelt og totale rammer for andre, hva som faktisk blir utbygd er beheftet med usikkerhet.
- Det har over tid skjedd (og vil skje) betydelige endringer i markedets etterspørsel etter fritidsboliger, både med hensyn på hva slags produkt markedet ønsker (status, standard og komfort) og ikke minst hva man er villig til å betale.

Tidligere er det gjennomført analyser av effekter av bygging av fritidsboliger for Buskerud, Vestfold og Telemark i 2005 (Dybedal 2005), samt for Hedmark og Oppland (Dybedal 2006a) og Agder-fylkene (Dybedal 2006b). Det er også gjennomført en analyse for Høl og Hemsedal (Dybedal 2007).

Analysene beregnet økonomiske effekter av nye fritidshus på grunnlag av foreliggende planer for hyttebygging i de enkelte regioner og observerte gjennomsnittspriser per dato (for hytter lagt ut til salg). Regneeksemplene ble laget ut fra et bestemt antall fritidshus og det ble videre lagt til grunn en antatt gjennomsnittlig fordeling av hyttesalgsværdien på de ulike involverte aktører (tomteselgere, utbyggere, byggevareselgere, håndverkere osv).

Den tilnærming vi har valgt er omtrent den samme, siden vi ser på hva et årlig utbyggingsomfang (et slags gjennomsnittsanslag ut fra foreliggende kommuneplaner) skaper av omsetningsverdi ut fra dagens priser.

7.2 Utbyggingsplaner i Voss

Det er store verdier involvert i utbygging i Voss. Den pågående og framtidige utbyggingen av fritidsboliger i kommunen er i stor grad basert på leiligheter og/eller store hytter i en konsentrert utbyggingsform med høy utnyttelsesgrad av de arealer som legges ut for bebyggelse (landsbykontekst), og i noen tilfeller utvidelser av eksisterende felter. Det er relativt få spredtbygde hytter eller hytter i små felt inne i eksisterende planer i Voss (bare ca fem prosent av planlagt utbygging).

I følge "Kommuneplan for Voss 2007-2018 var det pr. januar 2006 over 2 500 fritidsboliger (hytter) i Voss kommune. Det var i tillegg ca 500 ledige tomter i kommunen på det tidspunktet. I perioden 2000-2005 ble det godkjent byggemelding for 475 nye fritidsboliger. I "Kommunedelplan for hytteutbygging i Voss kommune" (2004) (som er det nyeste kommunale plandokumentet som foreligger oss bekjent) er det satt av en del framtidige hytteområder og utvidelser av eksisterende områder.

Status per 2003 var 2 238 fritidsbygg i Voss kommune, og dette tallet er estimert til å ha økt til 2 580 per utgangen av 2007. Det er en økning på 342, dvs. ca 85 nye enheter per år i de siste fire årene siden 2003. I kommunedelplanen fra 2004 ble det opplyst at det var 450 ledige hyttetomter i kommunen, hvorav halvparten med behov for reguleringsplanlegging før byggestart. I tillegg ble det godkjent reguleringsplan for hyttefelt i Bavallen (ca 100 hytter; ca 50 av dem var allerede utbygd i 2004) og Myrkdalen (355 hytter; ca 80 av disse var utbygde i 2004) og Nedkvitne /Hegle (66 hytter; ingen utbygd per 2004). Hytteprosjektet i Bavallstunet Fritidssenter er nå ferdigstilt. Per juni 2007 var det 136 fritidsboliger meldt solgt de siste fem år i Bavallen-området, det vil si 25-30 enheter per år.

I følge Bavallstunet Fritidssenter sine internettsider jobber Voss Resort Prosjektutvikling AS med et nytt prosjekt i Tråstølen-Bavallen. Det nye prosjektet vil bestå av en kombinasjon av frittliggende tomter, fritidsboliger i rekke og leilighetsbygg. Planlagt oppstart er høsten 2008. I Myrkdalen er ca 250 hytter bygd ut per i dag slik at vel 100 gjenstår i forhold til planene. Når det gjelder Nedkvitne/Hegle så ser det ut til at kun et fåtall (ca 10) er utbygd per 2007.

I kommunedelplanen heter det videre at totalt 9 nye områder, med totalt 90 nye hyttetomter, skal legges ut til høring. Det største feltet var Vatnaseth sør/Skiple med 50 hytter. Det heter videre at 5 av disse områdene skulle tilrettelegges som felt, og 4 som områder for spredd utbygging.

Den største utbyggingen skjer altså gjennom utviklingen av (blant annet) Voss Fjellandsby i Myrkdalen, og ved skianlegget i Bavallen. Det er vanskelig ut fra kommuneplanen å anslå hvor mange fritidsboliger som faktisk kan bygges på de 450 ledige tomtene, og hvor mye som er leiligheter og hvor mye som er hytter. Da kommunedelplanen ble lagt fram ble var ca det 610 fritidsboliger som var allerede bygd (130 enheter), godkjente eller til behandling, inkludert utbyggingen i Voss Fjellandsby, Bavallen og Nedkvitne/Hegle. Antar vi at utbyggingsplanene for områdene utenom de tre attraktive områdene nevnt ovenfor ble realisert og utbygd med en takt litt lavere enn de tre hovedområdene (ca 2/3 av de planlagte enhetene, dvs. 60 av 90 hytter utbygd over fire år), så skulle det tilsi at i alt om lag 420 hytter er utbygd og vel 190 gjenstår for utbygging de nærmeste par år. Det som

gjenstår skulle tilsi omtrent drøye to års utbygging med nåværende utbyggingstakt på om lag 85 hytter per år¹⁴.

7.3 Datagrunnlag fra salgsannonser på internett

På grunnlag av gjennomgang av eiendommer (tomter, nye hytter, nye leiligheter) lagt ut for salg på internett (www.finn.no) i mars 2008 har vi beregnet gjennomsnittspriser per enhet for tomter og bygg og gjennomsnittlig kvadratmeterpris for hytter og leiligheter lagt ut for salg. I en del tilfeller med prosjekter som omfatter mange enheter er informasjonen ikke alltid presis med hensyn til hvor mange objekter prosjektet omfatter og hva som er prisene på de enkelte varianter av tomter, hytter og leiligheter. En annen ting er ulik praksis mht oppgivelse av boligareal. De oppgitte prisene er dessuten ikke nødvendigvis annet enn prisantydninger, og vi har ikke informasjon om hva de enkelte objekter faktisk blir solgt for.

Hvem som står bak hva på de enkelte prosjektene er også et felt som er til dels ganske uoversiktlig ut fra de annonserte prosjektene.

Våre tall må følgelig betraktes som indikasjoner på omfanget av økonomisk aktivitet knyttet til utbygging av fritidsboliger i Voss kommune.

7.3.1 Prisnivå i Voss

I følge Dagens Næringslivs nettavis (www.DN.no) den 28.09.2007 har Prognosesentrert (basert på SSBs tall) regnet ut at gjennomsnittlig salgspris for hytter i Voss har økt fra 278.000 kroner i 2000 til 1,8 millioner kroner i 2007. Det er en økning på 550 prosent, og gjør Voss til en av de alpindestinasjonene i landet med høyest økning i pris i denne perioden. Dette gjelder imidlertid både eksisterende/gamle hytter og nybygg, og prisen på nye hytter kan derfor anses å ligge en del høyere.

Tomter

Det ble her funnet i alt 26 hyttetomter lagt ut for salg. Samlet prisantydning er ca 17 millioner kroner, det vil si en gjennomsnittspris på 655 000 kroner (byggeklare tomter). Prisene varierer fra ca 390 000 til 1,4 millioner kroner, avhengig av beliggenhet og størrelse. De aller fleste av disse tomtene legges ut som eide tomter, og ligger utenom områdene ved ski- og golfanleggene.

Hytter

Det er kun funnet fire nye hytter for salg på www.finn.no, men det er i tillegg funnet tre prosjekterte hytter lagt ut for salg gjennom Voss Fjellandsby. Prisene varierer fra 2,9 til 6,2 millioner kroner (gjennomsnittspris ca 4,2 mill. kr og gjennomsnittlig kvadratmeterpris ca 42 300 kr). Dette er relativt store hytter med

---

¹⁴ Dette antallet kan øke betraktelig om planer for utvikling i blant annet Bavallen blir godkjent og realisert, med anslagsvis 600 fritidsboliger/hytter i løpet av en tiårsperiode (Kilde: Bergens Tidene, 07.06.2007).

en gjennomsnittstørrelse på drøye 100 kvm. Samlet prisantydning for disse hyttene er 21 millioner kroner.

Leiligheter

Det ble i alt funnet sju nybygde og/eller prosjekterte leiligheter med en samlet prisantydning på 18,0 millioner kroner og en gjennomsnittspris på 2,6 millioner kroner. Gjennomsnittstørrelsen er på ca 75 kvm., og prisene varierer fra 1,5 millioner til 3,8 millioner kroner. Leilighetene ligger dels i området ved Voss Fjellandsby/Myrkdalen og dels nær Voss Aktivitetspark. Det er relativt liten forskjell i kvadratmeterpris, gjennomsnittsprisen ligger på 36 000 kroner (de fleste mellom 30 000 - 38 000 kr) per kvm.

I tillegg meldes det om planer for å bygge om en del av de eksisterende mindre hotellene til selveierleiligheter. Prosessen er i gang, og enkelte av disse leilighetene figurerer allerede for salg på internett (på www.finn.no, for Vossestrand og Oppheim). Prisene ligger på rundt 1,3-1,4 millioner kroner i gjennomsnitt med laveste pris på 800 000 kroner og topppris på 2,8 mill. kr. Disse fritidsboligene er i utgangspunktet ikke "nye" men oppgraderte fra tidligere hotellsengekapasitet. Kapasiteten som skal konverteres er om lag 300 – 400 senger. Vi har valgt å holde disse prosjektene utenfor beregningene, siden de ikke er nye leiligheter som bygges opp fra grunnen av.

7.4 Beregning av omsetningsverdi per år

Det er ikke helt klart hvor lenge delplanen for hytteutbygging i Voss (2004) skal gjelde, men det henvises der til tidligere publiserte kommuneplan for 2003-2014. I den nyeste kommuneplanen for 2007-2018 henvises det tilbake til kommunedelplanen for 2004 med hensyn til planer for hytteutbygging. Per i dag kan det anslås at det er knappe 400 tomter ledige dersom man antar at ikke flere har blitt godkjent og tilkommet siden 2004. Et rimelig anslag på antall nye fritidsboliger per år vil ut fra kommuneplanen være ca 85 nye hytter i året i gjennomsnitt fram til utgangen av 2012, og dette følger omtrent utbygningstakten de siste tre årene.

De fleste av disse tomtene er regulert for hytter. Hvor mange nye leiligheter som bygges, har vi ikke oversikt over, ment dagens utbud skulle tilsi ca 15 per år (bortsett fra de leilighetene som blir konvertert fra hotellkapasitet.) Det er vanskelig å si hvor mange hytter og leiligheter som vil kunne bli bygget i henholdsvis "dyre" områder og "billige" områder i Voss, men det ser ut til at de fleste vil ligge ved skianleggene og golfanlegget. Ut fra planene om utbygging i Voss Fjellandsby/Myrkdalen og i Nedkvitne/Voss Golf har vi stipulert at 160 av 190 planlagte hytteenheter bygges her, dvs. ca 70 av 85 nye hytter i året. Inklusive leiligheter blir det da altså ca 100 fritidsboliger i året fordelt på 70 hytter ved anleggene, 15 hytter ellers i Voss og 15 leiligheter (de fleste av disse ved anleggene).

Basert på prisantydning i salgsannonser anvender her en gjennomsnittlig salgspris på 3,9 millioner kroner på hyttene ved anleggene. For hytter ellers i Voss

kommune anvender vi en snittpris på 2,5 millioner kroner. For leiligheter anvender vi en snittpris på 2,6 millioner kroner. Alt dette er priser for nye enheter.

I antatt salgsverdi gir dette nær 350 millioner kroner per år (tabell 12).

Tabell 12 Antatt omsetningsverdi nye fritidsboliger per år i Voss.

Type fritidsbolig	Antall hytter/leiligheter	Pris per enhet mill kr	Totalt millioner kroner
Hytter ved alpinanlegg	70	3,9	273
Hytter ellers i Voss	15	2,5	37,5
Leiligheter	15	2,6	39
Sum	100		349,5

TØI rapport 950/2008

Tomtearealet for hytter er mindre ved anleggene enn ellers i Voss, og i noen av hyttefeltene ligger hyttene nesten vegg-i-vegg. Vi antar derfor et byggeareal på ca 100 kvm. i grunnflate per enhet. Når det gjelder tomtepriser, har vi anvendt en antatt pris på 500 000 kroner for tomter ved anleggene ¹⁵. Vi har videre antatt en tomtekostnad på 650 000 kroner i gjennomsnitt for større tomter ellers i kommunen (eksklusive vann, vei og strøm) for inneværende år. Gjennomsnittlig tomtestørrelse er om lag 1 000 kvm. for tomtene utenom de ved anleggene. For leiligheter har vi antatt at utbyggerne i snitt kalkulerer inn en tilsvarende tomtekostnad per enhet med gjennomsnittspris på 550 000 kroner.

Vi har videre antatt en prosjektførtjeneste på 20 prosent på hytter ved anleggene i Bavallen, Myrkdalen og Nedkvitne -områdene, 15 prosent på hytter ellers i kommunen og 25 prosent på leiligheter (som i all vesentlighet bygges i alpinområdene).

Tabell 13 Samlet inntektsdannelse i Voss per år ved utbygging av fritidsboliger.

Inntektsfordeling	Millioner kr
Tomtesalg	53
Fortjeneste	70
Mva materialer/arbeid	45
Sum materialer	89
Sum arbeid	92
Totalsum	349,4

TØI rapport 950/2008

¹⁵ Prisene for frittstående tomter er anslagsvis 1,5 - 1,7 millioner kr ved skianleggene, men tomtene slås ofte sammen og seksjoneres ut i mindre enheter i tettbygd landsbyformat. For eksempel kan tre tomter a 1,5-1,7 millioner kr slås sammen og seksjoneres til byggegrunn for 10 enheter, dvs. med tomtekostnad 450.000-500.000 kr per enhet.

Ut fra disse forutsetningene og kalkyler for material- og arbeidskostnader¹⁶ (se Dybedal 2005) har vi i tabell 14 stilt opp en fordeling av salgsinntektene. Den viser at av en samlet omsetning på ca 350 millioner kroner går 45 millioner til staten i form av merverdiavgift på materialer og tjenester, mens 53 millioner er inntekter ved salg av tomter i byggeprosjektene. Antatt overskudd på byggeprosjektene utgjør 70 millioner kroner. 89 millioner går til materialer og andre byggevarer og 92 millioner til byggefirmaer/håndverkere for det utførte arbeidet.

Hvor mye av dette som er inntekter til personer/foretak i Voss er usikkert, men det anses at mesteparten av utbyggingen foregår med lokal involvering. Tomtene ved skianleggene er eid av lokale grunneiere, som har dannet et tomteeierlag, og som igjen har salgsavtale med utbyggerne. Tomtene løses ut når det bygges på dem. Vi er usikre på i hvilken grad de observerte tomteprisene i salgsannonser omfatter fortjeneste for eventuelle mellommenn, men vil i utgangspunktet anta at prisene reflekterer det som tilfaller grunneierne eller andre lokale aktører.

Når det gjelder fortjenesten, er vårt inntrykk at utbyggerne i stor grad er lokale. Det forekommer ikke store aktører utenfra som kjøper opp arealer og står for utbygging, bortsett fra i Voss Fjellandsby hvor utbyggingen skjer i regi av en utenbygds aktør. Når det gjelder materialer og arbeidskraft, ser det ut til at utbyggerne har valgt lokale entreprenører og håndverkere i stor grad. Voss sin egen kapasitet på vareleveranser og arbeidskraft er for det meste tilstrekkelig til det som etterspørres, men det er også noe innslag av utenbygds leveranser og utenbygds arbeidskraft (fra f. eks. Bergen og utenlandske sesongarbeidere).

Selv om det er en del usikkerhet i disse forutsetningene, vil likevel anslå tall for inntektsskaping i Voss. Imidlertid må vi presentere det som et regneeksempel, hvor vi legger følgende antakelser/forutsetninger til grunn:

- 70 prosent av byggevirksomheten i områdene ved anleggene skjer i regi av lokale foretak, og de resterende 30 prosent av aktører utenfra (basert utenfor kommunen). Det vil si at nesten all utbyggingen skjer ved hjelp av lokale byggefirma og håndverkere, mens at noe av fortjenesten likevel tilfaller utenbygds aktører som står ansvarlige for deler av utbyggingen. Dette gjelder også for leilighetene, som for det meste ligger nær anleggene.
- 90 prosent av byggevirksomheten ellers i kommunen skjer i regi av lokale foretak.
- 90 prosent av byggearealene i Voss-området eies av lokale eiere.
- 80 prosent av arbeidskraften kommer fra bosatte i Voss kommune. Vi antar dermed at 20 prosent av arbeidskraften kommer utenfra, og at disse mottar halvparten av det utenbygds foretak får for sin andel av utbyggingsprosjektene.
- Også utenbygds foretak anvender 80 prosent lokal arbeidskraft.

---

¹⁶ Disse kalkylene er relativt nøkterne og forenklete. Vi forutsetter for eksempel at kostnader til arkitekt, saksbehandling, private renseanlegg ligger innenfor byggekostnadene, likeledes at utgifter til salg og markedsføring ligger inne i fortjenestemarginen.

- Når det gjelder leveranser av byggevarer antar vi at 80 prosent leveres av lokale foretak.

Dette gir følgende resultater:

- Av ca 53 millioner i tomtsalg tilfaller ca 48 millioner lokale grunneiere.
- Av ca 70 millioner i anslått prosjektfortjeneste tilfaller ca 50 millioner lokale utbyggere.
- De ca 92 millioner kronene som er kalkulert for arbeidet med å sette opp og innrede hyttene, tomtebearbeiding etc, fordeler seg etter forutsetningene ovenfor slik:
  - Ca 70 millioner kroner går til lokale foretak og til lokal arbeidskraft som er engasjert av utenbygds foretak
  - Ca 22 millioner kroner går til utenbygds foretak og til utenbygds arbeidskraft engasjert av lokale foretak.
- 80 prosent leveranser fra lokale produsenter og salgsledd utgjør ca 70 millioner kroner.

Totalt finner vi under disse forutsetninger at om lag 239 millioner av en samlet omsetning på snaut 350 millioner kroner fordeler seg på lokale aktører (kommune, grunneiere, utbyggere, underleverandører og arbeidskraft) (tabell 14).

Tabell 14 Inntektsfordeling lokalt og utenom Voss per år ved utbygging av fritidsboliger. Millioner kroner

Inntektsfordeling	Total omsetning	Lokal andel	Til utenbygds aktører	Prosentandel lokalt
Tomtesalg	53	48	5	90,6
Fortjeneste	70	50	20	71,4
Mva materialer/arbeid	45	0	45	0,0
Sum materialer	89	71	18	79,8
Sum arbeid	92	70	22	76,1
Totalsum	349	239	110	68,5

TØI rapport 950/2008

Det betyr at om lag 69 prosent av omsetningen generert av utbyggingen av nye fritidsboliger i Voss tilfaller virksomheter og arbeidskraft i Voss kommune. I tillegg vil det også genereres et vesentlig beløp i form av ulike skatteinntekter for kommunen.

Litteratur

- Brændvang, Ann-Kristin og Knut Sørensen 2002: *Fylkesfordelt satellittregnskap for turisme*. Rapport 2002/9. Statistisk sentralbyrå.
- Dybedal, Petter 2005. *Ringvirkninger av reiseliv i Buskerud, Telemark og Vestfold*. TØI rapport 780/2005.
- Dybedal, Petter 2006a. *Økonomiske ringvirkninger av reiseliv i Hedmark og Oppland 2005*. Rapport 863/2003. Transportøkonomisk institutt.
- Dybedal, Petter 2006b. *Økonomiske ringvirkninger av reiselivet for Aust-Agder og Vest-Agder*. Rapport 867/2006. Transportøkonomisk institutt.
- Dybedal, Petter 2007. *Økonomiske virkninger av reiseliv i Hol og Hemsedal 2006*. Rapport 893/2007. Transportøkonomisk institutt.
- Johansen, Steinar, Frode Kann og Petter Dybedal 2002: *Regionaløkonomiske virkninger av reiseliv – utvikling av en analysemodell*. Rapport 2002:23. Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Velvin, Jan, 2003: *Fremtidsrettet hytteutvikling. Brukerundersøkelse blant hytteeiere i Hol, Rollag og Sigdal – resultater og anbefalinger*. Buskerud fylkeskommune/Høgskolen i Buskerud juni 2004.
- Voss kommune 2007. *Kommuneplan for Voss 2007-2018*.
- Voss kommune 2004. *Kommunedelplan for hytteutbygging i Voss kommune*.
- Voss Veksel- og Landmandsbank ASA, *Årsmelding og rekneskap 2005*.

Besøks- og postadresse:

Transportøkonomisk institutt
Gautstadalléen 21
NO 0349 Oslo

Telefon: 22 57 38 00
Telefaks: 22 60 92 00
E-post: toi@toi.no

www.toi.no

**Transportøkonomisk institutt
Stiftelsen Norsk senter for samferdselsforskning**

- utfører forskning til nytte for samfunn og næringsliv
- har rundt 70 forskere med høy, flerfaglig samferdselskompetanse samarbeider med en rekke samfunnsinstitusjoner, forsknings- og undervisningssteder i Norge og i utlandet
- gjennomfører forsknings- og utredningsoppdrag av høy kvalitet innen områder som trafiksikkerhet, kollektivtransport, miljø, reisevaner, reiseliv, planlegging, beslutningsprosesser, transportøkonomi og næringslivets transporter
- driver aktiv forskningsformidling gjennom TØI-rapporter, Internett, tidsskriftet Samferdsel og andre nasjonale og internasjonale tidsskrifter
- deltar i CIENS, Forskningscenter for miljø og samfunn, i Forskningsparken nær Universitetet i Oslo